

İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi

Journal of Intelligence Research and Studies

Haziran 2023, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.178-220

June 2023, Volume: 2, Issue: 2, pp.178-220

ISSN 2822-3349 (Basılı/Print)

ISSN 2822-3357 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 29 Mayıs 2023 / 29 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Haziran 2023 / 13 June 2023

Makalenin Başlığı / Article Title

Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989)

Covert Operations as a Foreign Policy Tool: U.S. Involvement in the Soviet-Afghan War (1979-1989)

Yazar(lar) / Writer(s)

Merve SEREN ve Namık Kemal YILDIZ

Atıf Bilgisi / Citation:

Seren, M. ve Yıldız, N.K. (2023). Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Afganistan İşgaline Müdahalesi (1979-1989). *İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), ss.178-220, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/icad.18>

Seren, M. ve Yıldız, N.K. (2023). Covert Actions as a Foreign Policy Tool: US Intervention in the Occupation of Afghanistan (1979-1989). *Journal of Intelligence Research and Studies*, 2(2), pp.178-220, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/icad.18>

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde
No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

www.icadergisi.com

e-posta/e-mail: editor@icadergisi.com

BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK ÖRTÜLÜ OPERASYONLAR: ABD’NİN SOVYET-AFGAN SAVAŞINA MÜDAHALESİ (1979-1989)

Merve SEREN *, Namık Kemal YILDIZ**

ÖZET

“Örtülü operasyon” olgusu, zihinlerde mistik ve kurgusal örgülere dayanan komplovari teorilerle bezenmiş bir algıya dayanmaktadır. Bu algı, Türk yazın dünyasında örtülü operasyon faaliyetlerinin biyografî, anı ve roman türlerinde kaleme alınırken; akademik literatürde ihmaline sebebiyet vermektedir. Oysa örtülü operasyon kavram ve olgusu, varsayılanın aksine bir polisiye avantür yahut askeri operasyondan ibaret bir alan değildir. Örtülü operasyon, istihbaratın tüm farklı alanlarında icra edilen; askeri misyonlardan ekonomik ve endüstriyel casusluğa, siyasi veya vekil savaşlarına müdahalelerden psikolojik hareketlara uzanan geniş bir yelpazede işlev görmektedir. Bu bağlamda çalışmanın, üç temel hedefi vardır. Birincisi; örtülü operasyonun gizemsel kanaatlerden ziyade, bilimsel metodoloji ve öğretilere dayanan bir akademik çalışma olarak ele alınması zaruretini ortaya koymaktır. İkincisi; teoride ve uygulamada örtülü operasyonların çoklu işlevlerini izah etmek suretiyle, özellikle devletlerin bir dış politika aracı olarak örtülü operasyonları nasıl fonksiyonel kıldıklarını göstermektir. Üçüncüsü; ilk iki hususu daha anlaşılır ve perçinleyici kılmak üzere, Afganistan vakası özelinde devlet/devlet-dışı aktörlerin icra ettiği örtülü operasyon faaliyetlerinin maksat ve muhtevisiyatına ışık tutmaktır. Bu minvalde çalışmanın vaka bazlı temel sorunsalı, bir dış politika unsuru olarak araçsallaştırılan örtülü operasyonların kısa vadede olumlu kazanımlar; uzun vadede devletlerin dış politika yapım süreçlerinde menfi etkiler yaratıp yaratmadığıdır. Diğer bir ifadeyle, çalışma şu soruya ışık tutmaktadır: “Afganistan, örtülü operasyonların tahmin edilemeyen sonuçları itibarıyla, kısa vadeli kazanımların uzun vadeli sorunlara yol açtığı bir örnek vaka mıdır?”

Anahtar Kelimeler: *Örtülü Operasyon, Gizli Faaliyetler, İstihbarat, ABD, Afganistan.*

COVERT OPERATIONS AS A FOREIGN POLICY TOOL: U.S. INVOLVEMENT IN THE SOVIET-AFGHAN WAR (1979-1989)

ABSTRACT

The phenomenon of “covert actions” is mostly based on a perception adorned by outlandish conspiracy theories based on mystical narratives and fictional plots. While this perception is presented in the genres of biographies, memoirs, and novels of covert operations, especially in the Turkish literary world, it remains as a neglected theme in academic literature. However, the phenomenon of covert operations, contrary to the common

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mseren@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0931-1572

** Bağımsız Araştırmacı, yldznmikkemal@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8042-7896

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 29 Mayıs 2023 / 29 May 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Haziran 2023 / 13 June 2023

assumptions, is not an issue consisting of detective-adventures, else assigned only to military units. On the contrary, the role of covert action involves conducting a wide range of intelligence tasks such as facilitating military missions, economic and industrial espionage, psychological warfare, political or proxy wars interventions. This paper, therefore, has three main objectives. First, it aims to indicate the necessity of examining covert operations as academic research that relies on fundamental principles of scientific methodology, rather than mystical assumptions. Second, this study attempts to reveal how some states -particularly the U.S.- carry out covert operations as a tool of foreign policy leverage, by explaining its' multifunctional roles both in theoretical and practical terms. Third, this paper, to reinforce a comprehensive understanding of the concept and phenomenon of covert operations, explores the driving forces and key objectives of the state/non-state actors who conducted or provided support to the covert operations carried out in Afghanistan. Accordingly, the case-based question of this study is whether the covert operations that are utilized as foreign policy instruments resulted in success are short duration only, since states experience some negative impacts of the covert actions on the foreign policy-making processes as a long-term consequence. Thus, this study sheds light on the question: "If Afghanistan is an example of short-term gain causing long-term problems owing to unanticipated consequences of covert actions?"

Keywords: *Covert Operations, Clandestine Activities, Intelligence, USA, Afghanistan.*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin başat aktörleri arasında cereyan eden hegemonik güç mücadelesinde; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği'nin nükleer caydırıcılığı yöneltmekten çekinmeyen ancak konvansiyonel savaşın yıkıcılığından kaçınan tutumlarının bir yansıması olarak, geleneksel olmayan muhtelif güç unsurlarını amansızca kullanma cesaretlerine tanıklık edilmiştir. Afrika'dan Asya'ya farklı kıta ve ülkelerde devreye sokulan mevzubahis güç unsurları, Sovyet terminolojisinde "aktif tedbirler" (*aktivnye meropriyatiya*), Batı literatüründe "örtülü eylemler" (*covert actions*) kavramsallaştırmasıyla kendisine yer bulmuştur.¹

Bu bağlamda Soğuk Savaş yılları, ABD ve Sovyetler'in ulusal çıkarlarını realize etmek maksadıyla siyasi, ekonomik, askeri, diplomatik, ticari vb. faaliyetlerine ilaveten bir dış politika enstrümanı olarak örtülü eylemleri giderek yaygın şekilde kullandıkları dönem olmuştur. ABD gibi demokratik bir devletin, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinden bir kaçınma taktiği olarak "makul reddedilebilirlik" zırhı altında icra ettiği örtülü operasyonlar gerek hükümet politikaları gerekse uluslararası kamuoyu

¹ Bu hususta kaleme alınan örnek bir çalışma için bkz. Godson, R. & Shultz, R. (1985). Soviet Active Measures: Distinctions and Definitions, *Defense Analysis*, 1(2),101-110.

nezdindeki imaj ve itibarının korunması açısından fazlasıyla işlevsel olmuştur. Keza Sovyetler, adeta “barış zamanı silahı” olarak; jeopolitik operasyonlarında nüfuz alanını genişletmek ve derinleştirmek için aktif tedbirleri yoğun şekilde kullanmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD ve Sovyetler Birliği tarafından yürütülen çok sayıda örtülü operasyon olmakla birlikte, bu çalışmanın² mercek altına aldığı temel vaka Afganistan olmuştur. Bu vaka örneğinden hareketle çalışmanın cevap aradığı üç temel soru vardır. Birincisi, ABD'nin dış politika yapım sürecinde örtülü operasyonların yeri ve önemi nedir? Afganistan'da icra edilen örtülü operasyonların teorik temelleri; ABD'nin Çevreleme Politikası ile Sovyetler'in Brejnev Doktrini üzerine inşa edilmiştir ki, bu dış politika ve istihbarat arasındaki ilişkinin ortaya konması bakımından ziyadesiyle mühimdir.

İkincisi, devletlerin örtülü operasyonlara niçin ihtiyaç duydukları mevzudur. Suali daha spesifik yöneltmek gerekir ise, “ABD, Sovyet-Afgan Savaş'ında niçin örtülü operasyona ihtiyaç duymuştur?”. Afganistan'ın jeopolitik ve jeostratejik konumunun sunduğu imkân ve fırsatlar, yüzyıllardır süregelen işgal ve müdahalelerin arkasında yatan başlıca nedendir. Öyle ki Afgan topraklarının, asırlar boyunca süper güçlerin ve bölgesel aktörlerin rekabet ve çatışma sahasına ev sahipliği yapması; iç siyasi mekanizmanın kırılğan ve hizipçi karakteri ile kronikleşmiş merkezi otorite boşluğu ve yönetim zafiyetine kaynak teşkil etmiştir. Bu minvalde, Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesini jeopolitik bir meydan okuma olarak gören ABD maskeleydiği kimliğiyle savaşa müdahil olmuş; bu müdahalesini ise, Afganların İngilizler karşısında sergilediği tarihsel direnişten esinlenerek yarattığı “Sovyet karşıtı mücahit kadrolar” üzerine kurgulamıştır. Bilahare bu savaş, ulusal çıkarları ve dış politika hedefleri doğrultusunda Pakistan, Suudi Arabistan ve hatta Çin'i örtülü muharebe sahasının içine çekmiştir.

Çalışmanın üçüncü sorusu, örtülü operasyonların başarılı olup olmadığının hangi temel kriterler üzerinden belirlendiğidir. Zira operasyonlardaki başarı kıymetlendirilmesi, “amaç” ve “zaman” kriterlerini incelemekle beraber, literatürdeki çalışmalar bu kıymetlendirmenin ilerleyen

² Bu çalışma, 2022 Ocak'ında yayımlanan Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü'nde Namık Kemal Yıldız'ın Doç. Dr. Merve Seren Yeşiltaş'ın danışmanlığında yürüttüğü “Bir Dış Politika Aracı Olarak Örtülü Operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan Savaşına Müdahalesi (1979-1989)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

on yıllardaki sonuçlarla çeliştiğini savunan eleştirel örneklerle doludur. Örneğin Birleşik Krallık ve ABD tarafından 1953 yılında icra edilen ve İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın devrilmesiyle neticelenen Ajax Operasyonu'nun istenmeyen/hesaplanamayan sonucu olarak, 1979 yılında gerçekleştirilen "İran İslam Devrimi" gösterilmektedir.³

Dolayısıyla makalenin cevap aradığı esas soru; 1979-1989 yılları arasında ABD'nin öncülüğü ve diğer devletlerin desteğiyle Afganistan'da yürütülen örtülü operasyonun başarılı olup olmadığıdır. Günümüzdeki yaygın görüş, 11 Eylül 2001 terör saldırılarına uzanan süreci ve radikal selefi hareketin doğuşunu Sovyet-Afgan Savaşı'na (1979-89) dayandırmaktadır. Zira bu dönemde ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan mücahit grupları desteklemiş, silahlandırmış, eğitmiş, sonrasında ise bu gruplar üzerindeki kontrolü kaybetmişlerdir. Bu noktadan hareketle, ABD'nin Afganistan'da icra ettiği örtülü operasyon başarısız nitelendirilmekte, El Kaide gibi terör örgütlerinin ortaya çıkmasının faileri olarak bu ülkeler suçlanmaktadır. Daha açık ve yalın bir ifadeyle "bir dış politika aracı olarak uygulanan örtülü operasyonlar, kısa vadede devletlerin dış politikalarına olumlu katkılar sağlasa da uzun vadede öngörülmeleyen sonuçlar doğurmasından ötürü zarar vermektedir." savı zikredilmektedir. Ancak bu çalışma, mevzubahis tahlillerin indirgemeci yaklaşımından kaçınmak suretiyle; örtülü operasyonların belli bir plan sonucu ortaya konulduğunu, bu planın amacının, zamanının, aktörlerinin ve kaynağının olduğunu, örtülü operasyonun bu plan üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Şöyle ki ABD ve Pakistan, 1979 yılından 1986 yılına kadar Afganistan'da yürüttükleri operasyonu Sovyetler Birliği'ni "yıpratma dönemi" olarak görmüş ve mücahitlere verilen desteği sınırlı tutmuşlardır. Oysa savaşın ikinci perdesinde, 1986 senesi itibarıyla operasyonun amacı değişmiş; Sovyetler'in tamamen Afganistan'dan çekilmesi hedefi doğrultusunda daha operasyonel ve stratejik hamleler yapılmıştır. Afganistan operasyonunun amaçları olarak saptanan bu hamleler; ABD gizli

³ Kim, J. (2006). The First American Secret War: Assessing the Origins and Consequences of Operation AJAX in Iran. *International Area Review*, 9(1), 195–216; Little, D. (2004). Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East. *Diplomatic History*, 28(5), pp. 663–701. ; Allen-Ebrahimian B. (June 20, 2017). 64 Years Later, CIA Finally Releases Details of Iranian Coup, *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2017/06/20/64-years-later-cia-finally-releases-details-of-iranian-coup-iran-tehran-oil/> ; Isenberg D. (April 07, 1989). The Pitfalls of U.S. Covert Operations, *Cato Institute*, <http://www.jstor.com/stable/resrep04927>.

servisi “CIA (*Central Intelligence Agency*)”, Pakistan gizli servisi “ISI (*Inter Services Intelligence*)” ve Suudi Arabistan gizli servisi “GIP (*General Intelligence Presidency*)” tarafından hayata geçirilmiştir. Afganistan operasyonunun büyük stratejisi ABD tarafından ortaya konulurken; ABD'nin karşıladığı operasyon bütçesi kadar Suudi Arabistan tarafından finansman sağlanmış, lakin başarımın asıl mimarları Pakistan ve mücahit gruplar olmuştur. Öte yandan ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'a ilaveten örtülü operasyona sonradan dahil edilen Çin Halk Cumhuriyeti, savaşım merkezinde konumlanan mücahitlere silah, para ve eğitim desteği vermiştir.

Operasyon sonucunda Sovyetler Birliği, Afganistan'dan çekilmiş, sosyalist rejim yıkılmış ve bu durum Sovyetlerin dağılıp Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin başat belirleyicilerinden olmuştur. Sovyetler'in Afganistan yenilgisiyle beraber operasyonu planlayan aktörler amaçlarına ulaşmıştır. Bu nedenle operasyondan sonraki dönemde yaşanan gelişmelere odaklanarak Afganistan sahasını analiz etmek; iç savaşım halen devam ettiğini söylemek, operasyonun başarısız olduğunu iddia etmek, belli amaçları ve süreleri olan operasyonları değerlendirmemizde yanlış çıkarsamalara neden olabilmektedir.

Hülasa bu makale, birincil ve ikincil kaynakları kullanmak suretiyle, yukarıdaki sorunsalları açıklayarak istihbarat literatürüne katkı vermeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde çalışmanın birinci kısmı, örtülü operasyon kavram ve olgusunu; ikinci kısmı ise bir dış politika aracı olarak örtülü operasyonların nasıl işlevsel kılındığı Afganistan örnek olayı özelinde incelemektedir.

1. ÖRTÜLÜ OPERASYON KAVRAM VE OLGUSU (*COVERT ACTION/OPERATION*)

Ana hatları itibarıyla istihbaratın temel işlevlerini; “istihbarat toplama”, “istihbarat analizi”, “karşı-istihbarat” ve “örtülü operasyonlar” şeklinde dört başlık altında sınıflandırmak mümkündür (Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996, ss.15-20). İstihbarata atfedilen rol ve önemde olduğu gibi, “örtülü operasyon” (*covert action*) olgusu da muhtelif bakımlardan tasnife tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte, örtülü operasyonla ilgili akademik çalışmaların daha ziyade Anglosakson kaynaklı literatür tarafından şekillendiğinin altı çizilmelidir. Bu makalede, Afganistan özelinde ABD'nin

(iş birliği yaptığı ülkelerin yaklaşım ve katkılarına değinmek suretiyle) icra ettiği örtülü operasyon faaliyetleri vaka çalışması olarak incelendiğinden, bilhassa ABD merkezli “kavramsal” ve “kurumsal” referanslara yer verildiği belirtilmemiştir.

En yalın ve anlaşılır tanımıyla “örtülü operasyon”; devletlerin, uluslararası sistemde politik, ekonomik ve askeri koşulları kendi çıkarları doğrultusunda kamuoyunun bilgisi olmadan etkilemeye çalışmasıdır (Best, 1996, ss.3-4). Bu hususta örtülü operasyonların gerekliliğine vurgu yapan ABD Eski Başkanı Richard Nixon,

“Açık ekonomik ve askeri yardımlar bazen bizim amaçlarımız için yeterli olabilirler. Aynı şekilde askeri müdahaleler de çıkarlarımız için önemli bir araçtır. Ancak bu iki araç arasındaki boşluğu doldurma ve ABD çıkarlarını korumak için örtülü operasyon kapasitesinden vazgeçemeyiz” açıklamasında bulunmuştur (Daugherty, 2004, s.11).

Mevzunun etiği ve sınırlarının ötesinde gerekliliğine vurgu yapan bir diğer isim ise Henry Kissinger olmuştur. Kissinger, ABD'nin diğer ülkelere müdahalesini konu alan, bu bağlamda Şili'de Marksist Devlet Başkanı Allende'in rakibi Eduardo Frei'nin yanı sıra Allende'e yönelik düzenlenen kanlı darbenin mimarı General Pinochet'i destekleyen “örtülü faaliyetleri” eleştiren Church Komitesi Raporu'na atfen şu cümleleri sarf etmiştir:

“ABD'nin diğer ülkelerdeki iç gelişmeleri etkilemeye çalışıp çalışmaması ve ne ölçüde etkilemesi gerektiği karmaşık bir sorudur ve bu sorunun yanıtı, kişinin ulusal çıkar anlayışı da dahil olmak üzere çeşitli unsurlara bağlıdır. Her iki ülkenin başkanları, savaş sonrası dönemde, resmi diplomasi ile askeri müdahale arasındaki gri alanda yer alan örtülü operasyonlara ihtiyaç duydular”.

Kissinger, ABD'nin Şili'deki müdahalesini kınayan Komisyon Raporunu “tarafı” olarak nitelerken; örtülü operasyonların yazılı olarak tartışılmasını, rahatsız edici ve uygunsuz bulduğunu sözlerine eklemiştir (Kissinger, 1979, ss.779-780).

Resmi dokümanlar incelendiğinde, 18 Haziran 1948 tarihli, ABD Özel Projeler Dairesine İlişkin Ulusal Güvenlik Konseyi Yönergesinde (NSC 10/2) örtülü operasyonlar; “*Düşman veya dost devlet ve gruplara karşı ABD sorumluluğunun yetkisiz kişilerce bilinmeyeceği ya da ortaya çıkarıldığında*

ABD hükümetinin sorumluluğu reddedebileceği şekilde planlanan ve icra edilen her türlü faaliyet” olarak yer almıştır. Yönergede, örtülü eylemlerin; propaganda, ekonomik savaş, sabotaj, karşı sabotaj, tahrip ve tahliye tedbirleri gibi “önleyici” faaliyetler ile düşman devletlere karşı yeraltı direniş örgütleri, gerillalar ve mülteci kurtarma gruplarına yardımların yanı sıra komünizm karşıtı yerel birimlere destek içeren faaliyetleri kapsadığı belirtilmiştir (Thorne & Patterson, 1996, s.714).

Örneğin mevzubahis faaliyetlerin icrasını incelemek üzere ABD Kongresi'nin talimatıyla hazırlatılan ve 1976 Nisan ayında sunulan Church Komitesi Raporu'nda, CIA'in hiçbir faaliyetinin “güç” ve “iknanın” gizli kullanımı olan “örtülü operasyonlar” kadar tartışma ve endişeye yol açmadığı vurgulanmıştır. Raporda, CIA'in örtülü faaliyetleri “çok amaçlı bir araç” olarak kullandığı; “ABD dış politikasının desteklenmesi amacıyla yabancı devlet, örgüt, kişi ve olayları etkilemek için tasarlanan herhangi bir gizli operasyon ya da faaliyet” şeklinde tanımladığı belirtilmiştir (United States Senate, 1976, s.141).

Örtülü operasyon, bu tarihten sonra ilk defa “özel faaliyetler” (*special activities*) ifadesiyle, Dönemin ABD Başkanı Gerald Ford (1974-1977) tarafından 1976 yılında imzalanan 12036 sayılı Başkanlık Kararnamesi'nde kullanılmıştır. Bu tanım, 1978 ve son olarak 1981 yılında, 12333 sayılı “ABD İstihbarat Faaliyetleri” konulu Başkanlık Kararnamesi'nde;

“Özel faaliyetler, ulusal dış politika amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla, ABD Hükümetinin rolünü göstermeksizin gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Söz konusu özel faaliyetler, ABD politik süreçlerine, iç kamuoyuna ve ulusal medyaya yönelik kullanılamaz. Ayrıca, geleneksel diplomatik ve istihbarat toplama ile üretme veya bunları destekleyen faaliyetler özel faaliyetler kapsamına girmemektedir” şeklinde ifade edilmiştir (Best, 1996, s.3).

Keza, 1990 yılında ABD istihbaratı üzerine yayımlanan ansiklopedide benzer bir izah mevcuttur:

“ABD'nin dış politikasını desteklemek amacıyla yurtdışındaki yabancı kişileri, kurumları, olayları ve hükümetleri etkilemek için yürütülen ve ABD hükümetinin rolünü gizleyen operasyonlardır. Bu operasyonlar arasında politik, ekonomik, propaganda ve paramiliter faaliyetler yer almaktadır. Örtülü operasyon kavramı, 12333 sayılı Başkanlık Kararnamesinde “özel faaliyetler (*special activities*)”

şeklinde tanımlanmıştır (Watson, Watson ve Hopple, 1990, s.132).

Yukarıdaki düzenlemelere ilaveten örtülü operasyon kavramına önemli bir hukuki çerçeve kazandıran gelişme, 1991 yılında çıkarılan “İstihbarat Yetki Yasası” kapsamında gerçekleşmiştir. Yasada örtülü operasyonların, yurtdışındaki askeri, ekonomik ve politik koşulları etkilemek amacıyla gerçekleştirildiği; lakin ABD hükümetinin bu operasyonlardaki rolünün açık bir şekilde (*publicly*) görülüp bilinmemesi gerektiği kaydedilmiştir. Öte yandan ilgili yasada, örtülü operasyonların kapsamına girmeyen faaliyetler; (i) geleneksel anlamda istihbarat toplamak ve üretimi, karşı istihbarat faaliyetleri, ABD tarafından uygulanan güvenlik programları, yahut idari faaliyetler, (ii) geleneksel diplomatik ve askeri faaliyetler veya bunları destekleyen rutin çalışmalar, (iii) ABD hükümeti nezdinde kolluk kuvvetlerinin yürüttüğü geleneksel kolluk faaliyetleri veya bu faaliyetleri destekleyen rutin çalışmalar, (iv) ABD'nin yurtdışında faaliyet gösteren kurumlarının diğer açık faaliyetleri veya bunları destekleyen çalışmalar şeklinde dört maddede sıralanmıştır (Public Law 102-88, 1991, ss.443-444).

1.1. Kavramsal Bulanıklık: Gizli Faaliyetler ve Özel Operasyonlar (*Clandestine and Special Activities*)

Resmî açıklama ve belgelerde bahsi geçen misyon ve yetkilerden anlaşılacağı üzere, istihbarat servisleri örtülü operasyonları ülke sınırları dahilinde değil; farklı bir ülkede muhtelif maksat ve zamanlara istinaden icra etmektedirler. Bu bağlamda, savaş zamanlarında konvansiyonel-hibrit askeri araçların sahada daha çok tercih edildiği; buna mukabil barış dönemlerinde, askeri araçların meşruiyet zeminini kaybetmesi hasebiyle, örtülü operasyonların siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri süreçleri etkilemede daha elverişli ve işlevsel araçlar olarak kıymetlendirildiği görülmektedir.

Bu nedenledir ki, Soğuk Savaş Dönemi'nde kendi ideolojisini farklı ülkelere yayarak rejim değişikliği yapmaya çalışan Sovyetlere karşı örtülü operasyonlar meşru ve etkili bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkmasını müteakip örtülü operasyon faaliyetlerinin eleştirilere maruz kaldığına tanıklık edilmektedir (Best, 1996, ss.5-6).

1.1.1. Gizli Faaliyetler (Clandestine Activities)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan günümüze uzanan süre zarfında, örtülü operasyon olgusunun kavram, nitelik ve yetki itibarıyla daha fazla tartışıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin uzun yıllar CIA analisti olarak görev yapan ve 1962-66 yılları arasında CIA'in İstihbarat Direktörlüğünü yürüten Ray Steiner Cline, “örtülü operasyon” kavramına ilişkin; “Örtülülük sıklıkla kullanışlı bir kavramdır; zira verilen bilgi, aktarılan para, herhangi bir yöntemle oluşturulan nüfuz doğrudan ABD hükümetine atfedilemez” demiştir. Cline, faaliyetlerin herkesçe görülebileceği, lakin operasyonun ABD hükümetinden yönlendirildiğinin ispat edilemeyeceği hususuna atfen, 1952 yılında “gizli” (*clandestine*) kelimesi yerine, “örtülü (covert)” kavramını bilinçli şekilde icat ettikleri itirafında bulunmuştur (Uram, 2005, s.13).

12333 sayılı Başkanlık Kararnamesi'nin tanımına göre, “gizli faaliyetler (*special activities*)”, ulusal dış politika hedeflerini desteklemek amacıyla yurtdışında gerçekleştirilen; ABD hükümetinin rolünün açıkça görülmemesi yahut kamuoyunca alenen kabul edilmemesine uygun şekilde planlanıp yürütülen faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin, ABD'deki siyasi süreçleri, kamuoyunu, politikaları veya medyayı etkilemeyi amaçlamadığı; keza bunların diplomatik faaliyetler, istihbarat toplama, istihbarat üretimi yahut ilgili destekleyici işlevleri içermediği not düşülmelidir (Best, 1996, s.4).

1.1.2. Özel Operasyonlar (Special Operations/Activities)

Örtülü operasyon faaliyetleri, CIA'in 1947'deki teşekkülünden 11 Eylül 2001 terör saldırılarına kadar geçen süre zarfında teşkilatın kontrolünde gerçekleşmiştir. Ancak 11 Eylül saldırılarını müteakip, ABD Başkanı George W. Bush ve Savunma Bakanı Donald Henry Rumsfeld Dönemi'nde; ABD Özel Operasyonlar Komutanlığı'nın (*United States Special Operations Command, USSOCOM*) yetkileri ve kapasitesi arttırılmış, terörle mücadelede kapsamında örtülü operasyonlar daha askeri bir yapıya (*paramiliter faaliyetler*) dönüşmeye başlamıştır.

Bush Dönemi'nde (2000-2008), teröre karşı başlatılan “küresel savaş doktrini” ekseninde örtülü operasyonlar CIA'dan Özel Operasyon Komutanlığı'na doğru kaymaya başlayarak askeri bir hal almaya

başlamıştır.⁴ ABD Savunma Bakanlığı, özel faaliyetlerin dört temel özelliğini; (i) yurt dışında icra edilmesi, (ii) ABD'nin operasyondaki rolünün görülmemesi ve bilinmemesi, (iii) istihbarat toplama ve üretme faaliyetlerinden farklılık göstermesi, (iv) Diplomatik faaliyetleri içermemesi şeklinde belirlemiştir (Kibbe, 2007, s.68).

ABD Savunma Bakanlığı tarafından yayımlanan ve düzenli aralıklarla güncellenen Askeri ve İlgili Kavramlar Terminolojisi Sözlüğünde, “özel operasyonlar” (*special operations*); “Özgün işe alım yöntemleri, taktiksel teknikler, ekipmanlar ve eğitim gerektiren, çoğunlukla hasmane/düşmanca, inkar edilen (*denied*) veya politik olarak hassas ortamlarda yürütülen; belli zaman aralığında, gizli, düşük görünürlükle (*low visibility*), yerel güçler aracılığıyla ya da birlikte icra edilen, bölgesel uzmanlık gerektiren ve/veya yüksek risk barındıran operasyonlar” olarak tanımlanmıştır (United States Department of Defense, 2010, s.221; Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 2021, s.199).

Yukarıda yer verilen tanımlar incelendiğinde, örtülü operasyonların daha genel bir kavram, özel operasyonların/faaliyetlerin ise askeri bir terim olduğu görülmektedir. Örtülü operasyonlar; “politik/siyasi operasyonlar”, “ekonomik operasyonlar”, “propaganda”, “paramiliter faaliyetler” şeklinde ayrılmaktadır. Özel operasyonlar ya da özel faaliyet ise “askeri elit birlikler” tarafından icra edilen veya CIA'in planladığı “paramiliter faaliyetler” şeklinde ortaya çıkmaktadır (Johnson, 1989, s.82). ABD askeri literatüründe, konvansiyonel harp dışında ve daha çok ayaklanmaya karşı koyma, terörle mücadele ve istihbari faaliyetler için kullanılan “özel (*special*)” terimi; CIA tarafından ise örtülü operasyonların bir alt türü olan paramiliter faaliyetler için kullanılmaktadır (Kibbe, 2007, s.69).

1.2. Örtülü Operasyon Çeşitleri

Örtülü operasyon çalışmalarının tanınan isimlerden William J. Daugherty, Loch K. Johnson'un editörlüğünde hazırlanan “İstihbarat Çalışmalarının El Kitabı” adlı eserde, örtülü operasyonları; “propaganda”, “siyasal eylem”, “paramiliter faaliyetler” ve “enformasyon savaşı” olarak dört başlık altında toplamıştır (Daugherty, 2007, s.281). Örtülü operasyon türlerini dört başlık altında toplayan ancak bu başlıklara enformasyon

⁴ Bu hususta kaleme alınan güncel bir çalışma için bkz. Magda Long (2022) American Covert Action and Diplomacy after 9/11, *Diplomacy & Statecraft*, 33:2, 379-402, DOI: 10.1080/09592296.2022.2062133 J

savaşını dahil etmeyen Johnson”ın (1989, s.84) yanı sıra; John D. Stempel de “Örtülü Operasyonlar ve Diplomasi” adlı çalışmasında, örtülü operasyonları “propaganda”, “siyasal eylemler”, “paramiliter” ve “ekonomik faaliyetler” olarak tanımlamıştır (Stempel, 2007, ss.125-127).

Rory Cormac’ın kalem aldığı “Bozmak ve İnkâr Etmek” (Disrupt and Deny) isimli kitapta, örtülü operasyonların “politik”, “ekonomik” ve “özel operasyonlardan” oluştuğu; “propagandanın” ise hem müstakil hem de bu operasyonları destekleyecek nitelikte kullanılabilirdiği belirtilmiştir (Cormac, 2018, s.6). “Yönetici Sırları: Örtülü Operasyonlar ve Başkanlık” (*Executive Secrets: Covert Action & The Presidency*) isimli bir diğer eserinde Daugherty, örtülü operasyonların “propaganda”, “siyasal eylemler” ve “paramiliter operasyonlar” olmak üzere “üç geleneksel metodoloji” olduğunu aktarmıştır. Ayrıca, tartışmalı olmakla ve daha çok askeri operasyonlar kapsamında değerlendirilmekle birlikte, “aldatma operasyonlarını” (*deception operations*) bu türler arasında kabul etmiştir. Öte yandan Daugherty, 1980’li yıllardan itibaren hükümet bürokrasilerinin, uluslararası işletmelerin, finans kurumlarının, dünya çapındaki suç ve terör grupları ile bireylerin bilgisayar sistemlerine artan bağımlılığın istinaden hem bilgi toplama hem örtülü operasyonlar alanını etkileyen “yeni bir istihbarat metodolojisi disiplini” oluştuğunu söylemiştir. Bilgisayarlardaki verileri yok etmeyi, değiştirmeyi ve hatta donanımın kendisini imha etmeyi sağlayan bu gizli erişim yeteneğinin, yeni bir disiplin olarak “enformasyon savaşı” adını aldığını açıklamıştır (Daugherty, 2004, ss. 70-71).

1.2.1. Propaganda Faaliyetleri

Örtülü operasyonların en önemli amaçlarından birisinin yabancı bir ülkedeki algıyı yönetmek ve kamuoyunu etkilemek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, propaganda faaliyetleri, örtülü operasyonların başlıca türlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Propaganda faaliyetlerinin diğer operasyonlara göre deşifre edilmesinin daha zor ve maliyetinin daha düşük olduğu; bununla birlikte operasyonu icra eden servise esnek hareket etme imkânı sağladığı kabul edilmektedir. CIA’in icra ettiği örtülü operasyonlar arasında propagandanın %40’lık bir orana sahip olduğu tahmin edilmektedir (Stempel, 2007, s.126).

Bu hususta, istihbarat literatürünün öncül isimlerinden Johnson, propagandayı, örtülü operasyonların en yaygın biçimi olarak tarif ederken;

Daugherty, propagandanın, CIA tarafından yabancı ülkelerin kamuoyuna yönelik olarak sıklıkla kullanıldığına dikkat çekmiştir. Diğer taraftan, ABD'nin haricinde pek çok ülkenin örtülü operasyonlar kapsamında propaganda faaliyetlerine başvurduğunun altı çizilmelidir. Örneğin Devlet Güvenlik Komitesi (*Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti / KGB*), 1960'lı yılların başında, İtalyan bir gazeteciye, ABD Başkanı John F. Kennedy suikastının CIA tarafından yapıldığına dair bir makale yazdırmıştır. Bu ve benzer tarz yayınlar sayesinde Avrupa'daki pek çok insan ortada hiçbir kanıt olmamasına rağmen bu iddiaya inanmış; Sovyet istihbaratı, örtülü propaganda faaliyetleriyle hasım servisin imajını bozmayı başarmıştır. Ancak günümüzde, özellikle internetin ve telefon-tabletlerin gelişmesi, sosyal medya kullanımının yaygınlaşması propaganday/enformasyon faaliyetlerini başka bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla, örtülü operasyonların önemli türlerinden biri olan propaganda, Soğuk Savaş'tan günümüze farklılaşarak ve gelişerek taşınmıştır (Daugherty, 2004, ss.72-74).

Söz konusu gelişim seyrinde propaganda faaliyetlerinin; “açık/beyaz propaganda”, “siyah propaganda” ve “gri propaganda” olarak tasnife tabi tutulduğu not düşülmelidir (Stempel, 2007, s.125). Propaganda türleri arasında en açık olarak yapılan ve kaynağının/sponsorunun herkes tarafından bilindiği “**beyaz propaganda**” faaliyetleri olup; “Voice of America”, “BBC”, “Sputnik”, “Deutsche Welle” gibi küresel ölçekte yayın ağına sahip olan ve kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda farklı coğrafyalardaki kamuoyunu etkilemeye ve yönlendirmeye çalışan kuruluşların faaliyetleri bu duruma örnek mahiyetindedir. Buna mukabil, “**siyah propaganda**” faaliyetlerinde kaynak/sponsor gizlenmekte, haberler tamamen yalan/yanlış/uydurma olarak üretilmekte ve belli medya araçları vasıtasıyla yayılmaktadır. Örneğin Sovyet kaynaklı siyah propaganda faaliyetlerine örnek teşkil etmesi bakımından, Soğuk Savaş Dönemi'nde AIDS virüsünün ABD'de üretildiğine ilişkin senaryo başarılı olmuş, bu hikâye Afrika ülkelerinde yayılarak ABD karşıtı algı oluşturulmuştur (Daugherty, 2004, ss.73,79). Keza aynı dönemde siyah propaganda operasyonlarına başvuran CIA, 1954 yılında Guatemala'da gizli bir radyo istasyonu kurarak “devrimci” yayınlar yapmış; bu radyonun devrimci ordunun yayın organı olduğu algısını oluşturarak, mevcut devlet başkanı Jacobo Arbenz Guzman'ı Sovyetlerle ilişkili olduğu iddialarıyla birlikte darbenin zeminini hazırlamıştır (Stempel, 2007, s.126).

Siyah propaganda ile beyaz propaganda arasındaki ince bir çizgide yer alan “**gri propaganda**” çalışmalarını, beyaz propaganda faaliyetlerinden ayıran başlıca özellik, kaynağın/sponsorun gizlenmesidir. Diğer taraftan gri propaganda, siyah propaganda örneklerinde olduğu gibi tam olarak yanlış bilgi yaymak yerine, hedef ülkedeki kamuoyunu ajanları sayesinde yönlendirerek çıkarlarına uygun zeminleri oluşturmayı hedeflemektedir (Daugherty, 2004, ss.75-76). Mesela CIA tarafından tesis edilen ve Soğuk Savaş Dönemi’nde demir perde ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkelerine radyo yayını yaparak Sovyetler Birliği’ni hedef alan Özgür Avrupa Radyosu (*Radio Free Europe / RFE*) ve Özgür Radyo (*Radio Liberty / RL*) kuruluşları gri propaganda operasyonlarına örnek gösterilmektedir (Stempel, 2007, s.126).

1.2.2. Siyasi Faaliyetler

Bir ülkedeki lideri veya partiyi destekleme, rüşvet, ayaklanma çıkarma, darbelerin organize edilmesi ve mevcut hükümetin devrilmesi gibi operasyonları kapsayan siyasi faaliyetler, örtülü operasyon türleri arasında diğerlerine göre en karmaşık, zorlu, maliyeti ve riski yüksek çalışmalar olarak bilinmektedir. CIA tarafından yürütülen örtülü operasyonlar arasında, siyasi faaliyetlerin %30 oranına denk geldiği tahmin edilmektedir. Siyasi faaliyetler tarihine bir örnek olarak; Sovyetler Birliği, 1948 yılında Çekoslovakya’daki Komünist Partisi’ni desteklemiş, Şubat 1948’de gerçekleştirilen ve Prag Darbesi olarak bilinen olay sonrasında 40 yıllık komünist yönetiminin oluşması sağlanmıştır (Stempel, 2007, ss.126-127).

1.2.3. Ekonomik Faaliyetler

ABD örtülü faaliyetlerinin %10’una tekabül ettiği tahmin edilen, bu yönüyle CIA’in en az başvurduğu yöntem olan “ekonomik faaliyetler” kapsamında; dost ülkelerin desteklenmesi veya hasım devletlere karşı uygulanan yaptırımlar “açık önlemler” kabul edilirken, ulusal para birimlerinin manipüle edilmesi gibi metotlar başvurulan örtülü eylemler arasında yer almıştır. Örneğin Soğuk Savaş Dönemi’nde CIA, Sovyet rejimine ve bu kampta yer alan ülkelerin ekonomilerine zarar vermek için çeşitli operasyonlar düzenlemiştir. Zira Sovyet Rejiminin yayılabilmesi ve bloktaki diğer ülkelerle birlikte etkili olabilmesi için ekonomik kapasitesinin çok mühim olduğu bilindiğinden, ulusal ekonomilere verilecek zararlar ile söz konusu ülkelere ağır darbeler vurulması hedeflenmiştir. Bu maksatla

CIA, Sovyetler ile Küba arasındaki ticarete zarar vermek adına, Havana'dan Moskova'ya ihraç edilen şeker kutularına kimyasal maddeler katarak bozmaya çalışmıştır. Aynı maksatla, Salvador Allende Dönemi'nde (1970-73), Şili ekonomisine zarar vermek için ülkenin önemli gelir kaynaklarından biri olan bakır fiyatları dünya genelinde düşürülmüş ve işçi grevleri organize edilmiştir. Allende'ye karşı memnuniyetsizlik artırılarak yerel güçler tarafından devrilmesi amaçlanmıştır. Benzer önlemler ile ekonomik kısıtlamalar, Vietnam Savaşı Dönemi ile Reagan Dönemi'nde Nikaragua'ya karşı da uygulanmıştır (Johnson, 1989, ss.80-85).

1.2.4. Paramiliter Faaliyetler

CIA'in "operasyonlar dairesi" altında konumlanan ve "özel faaliyetler birimi" olarak da bilinen ekibi tarafından icra edilen, daha çok örtülü operasyonların askeri yöntemlerini içeren faaliyetler "paramiliter" başlığı altında kendisine yer bulmuştur. CIA, paramiliter faaliyetlere dahil olarak Afganistan, Nikaragua, Irak, Vietnam, Ukrayna, Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Endonezya, Çin, Malezya, Dominik Cumhuriyeti, Venezüella, Kuzey Kore, Bolivya, Tayland, Haiti, Guatemala, Küba, Yunanistan, Türkiye ve Angola'daki gerilla savaşlarına "sponsor" olmuştur. CIA bu çatışmalarda gerilla gruplarına eğitim, silah, mühimmat, askeri ekipman ve danışmanlık destekleri vermiş, finansal imkanlar sağlamıştır (Johnson, 1989, s.86).

1.2.5. Enformasyon/Bilgi Savaşı

Önceden değinildiği üzere istihbarat literatüründeki bazı çalışmalar, örtülü operasyon disiplini başlığı altında siyasi, ekonomik, paramiliter ve propaganda faaliyetleriyle birlikte (propagandanın bir alt türü olan "aldatma operasyonları" dahil edilmek suretiyle) enformasyon savaşlarını da bir örtülü operasyon çeşidi olarak tanımlamaktadır. Mütemadi artış trendi gösteren ve giderek çeşitlenen risk ve tehdit yelpazesine bağlı olarak, CIA ve ABD Askeri Kuvvetleri'nin özellikle 2000'li yılların başından itibaren bu alanda daha etkin olmaya başladıkları, enformasyon (siber) faaliyetlerini örtülü operasyon çatısı altında değerlendirdikleri görülmektedir. Teknolojin gelişmesi ve devletlerin bu sistemlere daha bağımlı hale gelmesiyle beraber, örtülü operasyon alanına doğal bir şekilde dahil olan enformasyon/bilgi savaşlarının (siber saldırılar), ilerleyen dönemde örtülü operasyonlar sahasını çok daha fazla domine edeceği öngörülmektedir (Daugherty, 2004, s.89).

Nitekim günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde bulunan bir bilgisayar korsanı, devlet kurum ve kuruluşları ile özel şirketlerin bilgisayar sistemlerine sızarak gizli bilgilere ulaşmayı başarabilmektedir. Bireysel hareket eden siber casusların haricinde; gelişmiş ve hatta gelişmekte olan devletlerin dahi askeri kurumları, istihbarat servisleri, elektronik harp birimleri, güvenlik teşkilatları ve şirketleri de hasım ve rakip ülkelerin devlet kurumlarına, enerji üretim tesislerine, banka ve finans sistemlerine saldırılar düzenleyebilmektedir. Her ne kadar devletler; “bireysel”, “devlet merkezli” ve “devlet destekli” bu tür sızmalara karşı ciddi önlemler geliştirilmiş olsalar da siber risk ve tehditlerin giderek daha yaygın ve yıkıcı etkiler yarattığına tanıklık edilmektedir.

Öyle ki, günümüzde gelişmiş olan bazı ülkelerin, üçüncü bir ülkeye düzenleyecekleri örtülü siber operasyonlarda, gelişmekte olan Afrika ülkelerini bilgileri ve rızaları olmaksızın “vekil” (*proxy*) aktör olarak kullanılmaları dahi söz konusudur (Kallberg ve Rowlen, 2014). Yine bu hususta, İran’ın nükleer programı, ABD seçimlerine yönelik müdahaleler ile Rusya-Ukrayna Savaşı literatürde incelenen önemli vaka çalışmaları arasındadır (Vielhaber ve Bleek, 2012; McCrory, 2020; Levin, 2023).

2. DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK ÖRTÜLÜ OPERASYONLAR: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu yapının hâkim olduğu “hegemonik savaş dönemi”, ABD ve Sovyetler Birliği’nin “Soğuk Savaş Stratejileri” tarafından şekillenmiştir. ABD’nin dış politika stratejisi, Sovyetler’i İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaştığı sınırlar içerisine hapsederek yayılcılığını engelleyip yavaşça çökmesini sağlamayı amaçlayan “Çevreleme Politikası” üzerine inşa edilmiştir (Kissinger, 1994, ss.118,121). Buna mukabil, Sovyetler Birliği’nin ileri dönemdeki müdahalelerine meşruiyet kazandıran siyasi anlatısı ve askeri stratejisi, ABD’nin “Sovyet yayılcılığı” olarak nitelediği “Brejnev Doktrini” olmuştur. Bu doktrin, “*bir ülkede sosyalizm davasına yönelik ortaya çıkan bir tehlikenin, bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine yönelik bir tehlike olduğu; dolayısıyla sadece o ülkenin değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olduğu*” savına dayanmıştır (Armaoğlu, 2004 , ss.841, 852-853; Glazer, 1971, s.179).

Bu anlamda Afganistan'ın Soğuk Savaş Dönemi'nde “örtülü operasyon enstrümanı” olarak fonksiyon göstermesinin nedeni, çevreleme politikası ile Brejnev Doktrini arasında sıkışıp kalmışlığındandır. Tarih sayfalarına “İmparatorluklar mezarlığı” şeklinde geçen Afganistan, Sovyetler Birliği için de sonun başlangıcı olmuştur. Bu minvalde İngilizlere karşı sergilenen Afgan direnişi, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen direniş için referans teşkil ederken; Sovyet karşıtı direniş ise ABD'ye karşı büyük bir siyasi ve ideolojik anlatıya ve savaşıma pratiğine dönüşmüştür. Böylece Afganistan, 19. yüzyılda İngilizlerin, 20.yüzyılda Sovyetlerin ve 21. yüzyılda ABD'nin en büyük hezimet yaşadığı topraklara ev sahipliği yapmıştır (Seren, 2021, ss.2-4).

Uzun bir tarihsel döneme yayılan bölgesel ve küresel ölçekli stratejik güç mücadelesi hasebiyle Afganistan, yabancı devletlerin dış politika amaçlarına hizmet eden örtülü operasyonların “öznesi” konumuna evirilmiştir. Mevzubahis operasyonlar Afganistan'ın tarihsel mirasının büyük ölçüde yabancı/dış güçler tarafından şekillendirilmesine yol açarken; ülkenin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel kompozisyonunu etkileyerek bugüne ulaşan sorunların temelini atmıştır. Diğer taraftan Afganistan'da icra edilen örtülü operasyonlar, Soğuk Savaş Dönemi'nin sonlanmasında rol oynayan başat belirleyicilerden birisi olarak tarihin akışını değiştirmiştir. Çalışmanın bu kısmında, ABD ve Sovyetler Birliği'nin hedefledikleri dış politikalarını hayata geçirmek için Afganistan'ı nasıl karşılıklı olarak örtülü operasyon çatışmasına döndürdükleri incelenmekte; bu hususta bahse konu operasyonun başarılı olup olmadığı sorgulanmaktadır.

2.1. Afganistan Savaşı'ndaki Aktörler ve ABD'nin Stratejisi

Sovyet-Afgan Savaşı'na giden süreçte ilk kırılma noktalarından birisi; Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olan Muhammed Davud Han'ın (1973-78) Moskova ile arasının açılması üzerine Afgan Ordusu içindeki sol görüşlü subaylar tarafından tertiplenen ve tutulduğu evden darbeyi yöneten Hafızullah Emin önderliğinde gerçekleştirilen “1978 Komünist Darbesi” namıdiğer “Nisan Devrimi” (*Saur Revolution*) olmuştur (Rubin, 1995, s.105). 1978 Komünist Darbesi, Afgan siyasi tarihinde kırılma noktası yaratmış; Marksist rejimin başlangıcını ve sonunu temsil etmiştir. Bu hususta Hilali (2004), Nisan Devrimi'nin “bir kitle hareketi” olmadığını zira Afganların ekseriyetinin reformlara sert bir şekilde karşı çıktığını, ayrıca Marksist rejimin yaşadığı krizin hiçbir zaman İran Devrimi gibi kritik bir

noktaya evirilmediğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) “Halk” ve “Perçem” fraksiyonları arasında cereyan eden rekabet ve ihtilaf, yurt içinde ve dışında konumlanışını zayıflatırken, sosyoekonomik reformlar ise komünist hükümete karşı İslamcıların ateşini körüklemiştir (Hilali, 2003, s.113). Yakın zaman içerisinde Sovyet Yönetimi, 1978 Darbesine kıyasla olaylara doğrudan müdahil olmuşlar; iktidarı bırakmak istemeyen Hafızullah Emin'i “siyaseten” ve “fiilen” ortadan kaldırmak kolay olmamasına rağmen politikalarını değiştirmemişlerdir. Politbüro'nun talimatlarıyla teşekkül ettirilen KGB'nin özel bir komando grubu -Babrak Karmal'ın yeraltı teşkilatı ile koordineli olarak- Darul Aman Sarayı'na düzenlenen özel bir operasyonla Emin'i infaz etmişlerdir (Hilali, 2003, s.118).

Müteakiben, STAVKA (Yüksek Başkomutanlık Karargâhı) Nisan Devrimi kazanımlarının korunması için 1979 Aralık ayının hemen arifesinde Afganistan'ın işgaline hükmetmiş; nihai karar Leonid Brejnev (Parti Genel Sekreteri), Mikhail Suslov (Genel Sekreter Yardımcısı, namıdiğer Partinin Baş İdeoloğu) ve Dmitri Ustinov'dan (Savunma Bakanı) oluşan “troyka” tarafından kabul edilmiştir. Sovyet Yönetimi'nin bu kararı doğrultusunda 15 Aralık 1979 günü Sovyet birliklerinden oluşan bir tugay isyancılara karşı operasyon başlatırken; 21 Aralık'a kadar üç tümen Afgan-Sovyet sınırına ulaşmış, ilaveten 4.000-5.000 kadar asker de hava yoluyla Kabil'e iniş yapmıştır. 25 Aralık 1979 günü ise “Fırtına-333 Harekâtı” başlatılmış ve Sovyet birlikleri sınırları geçerek Afganistan'a girmiştir. Öyle ki, 1979 Aralık ayı sonuna gelindiğinde Afganistan'daki Sovyet asker mevcudu 100.000'e yükselmiş; Sovyet Kuvvetleri şehirler, tahıl üretimi yapılan kırsal alanlar ile gaz ve petrol rezervlerinin bulunduğu bölgeler gibi kendilerine kaçınılmaz olarak tahsis edilen ana güç merkezlerinden memnuniyet duymuşlardır (Hilali, 2003, ss.119-120).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesini takip eden yıllar içerisinde ABD, Sovyet-karşıtı direniş üzerine kurgulanan örtülü operasyon projesini hayata geçirmiş; lakin bu örtülü faaliyetler amaç, finansman ve aktör bakımından konjonktürün getirdiği koşullara göre yeniden dizayn edilmiştir. Makalenin bu bölümünde Sovyet-Afgan Savaşı'nda yer alan devlet ve/veya devlet dışı aktörlerin amaç, strateji ve faaliyetlerine yer verilmek suretiyle, hedeflenen operasyonların performansları kıymetlendirilmiştir.

2.1.1. KGB, KHAD ve Haydut Mücahitler

Hafızullah Emin'i öldürerek Babrak Karmal'ı başa getiren Sovyet liderler, bu dönemde devletin pek çok kadrosuna kendi uzmanlarını ve Orta Asya kökenli olan vatandaşlarını yerleştirmişlerdir. ADHP Hükümeti'nin yapısı da Sovyet sistemine göre yeniden organize edilmiştir. Siyaseti belirleyen Politbüro 9 üyeden, Devrim Konseyi 65 üyeden oluşmuş, yürütme fonksiyonu olan Sekretarya ise 7 kişiden teşkil edilmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte, Sovyetler Birliği Afganistan'daki etkisini arttırmak için KGB modelini referans alarak "Khadamat-e Aetla'at-e Dawlati" (Afgan Devleti İstihbarat Servisi / KHAD) kurmuştur. Doğrudan KGB'ye bağlı olarak çalışan KHAD, 1980 yılında 200 kişinin çalıştığı küçük bir yapıdan, 1982 yılında 16.000 kişiden müteşekkil bir teşkilata dönüşmüştür. KHAD mensupları, KGB ve Doğu Alman Servisi tarafından eğitilmiştir. KHAD'ın direktörlüğüne, Perçem Grubu'nun önde gelen isimlerinden Muhammed Necibullah getirilmiştir (Girardert, 2011, ss.12-13).

KHAD, Afganistan'da güçlü bağlara sahip olan aşiretleri rejim tarafına çekmeyi ve Mücahit grupların arasına sızmayı başarmıştır. Öte yandan, işgale karşı oluşan direniş cephesi aleyhinde asılsız haberler yayarak propaganda çalışmaları da yürütmüştür (Girardert, 2011, s.15). Babrak Karmal yönetimindeki Afganistan, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Peştunistan ve Belucistan davalarını sürdürmüş, sınırların Umman ve Hint Okyanusu'na kadar inmesini savunmuştur. KGB'nin desteği ve fonlarıyla kurulan KHAD, Pakistan'daki ayrılıkçı Beluciler ile Peştun gruplarla ilişkileri canlandırmıştır (Andrew ve Mitrokhin, 2000, s. 110).

KHAD bu dönemde, teşkilata bağlı elemanları (ajanlar) aracılığıyla "haydut mücahitler" adı verilen çeteler oluşturmuştur. Bu çeteler, direniş grubunda yer alan mücahit gruplar gibi ortaya çıkmakta, sivillere ve rejime karşı aşırı şiddet eylemleri ile mevcut muhalif hareketleri bölmeye çalışmaktadır. Bu hareket tarzı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Doğu Avrupa'da varlık gösteren anti-komünist gruplara karşı uygulanan geleneksel bir KGB taktiği olarak bilinmektedir (Andrew ve Mitrokhin, 2000, ss.135-137).

2.1.2. SSCB, Suriye, Afganistan ve Hindistan Gizli Servislerinin Zülfikar Operasyonu

1980 yılı sonunda KHAD, KGB'nin yönlendirmesi doğrultusunda Belucistan ve Sind ayrılıkçılarına silah sağlamıştır. 1982 Nisan ayına gelindiğinde KHAD, ayrılıkçıları eğitmek için yeni kamplar açmış ve KGB ile birlikte Pakistan'a ulaşan kitlesel mülteci akını vasıtasıyla ajanlarını içeriye sızdırmıştır. Teyit edilemeyen KGB istatistiklerine göre, 26 KHAD ajanının Mücahit liderlerinin karargahlarına erişimi bulunurken; 15 tanesinin ISI, Pakistan Silahlı Kuvvetleri yahut bürokrasisinde görev yaptığı kaydedilmiştir. Mevzubahis süreçte KGB'nin yeni operasyonlarından bir tanesi 1981 Nisan'ı itibarıyla Pakistan'da başlayan Ziya'ül Hak'ı hedef alan Zülfikar Operasyonu'dur (Dimitrakis, 2013 , s.152).

Şöyle ki, 05 Temmuz 1977 tarihinde General Muhammed Ziya'ül Hak askeri darbe yaparak ülkenin başına geçmiş ve Zülfikar Ali Butto 1979 Nisan'ında idam edilmiştir. Pakistan'da iktidara gelen Ziya'ül Hak'ı ve mücahitlere verdiği desteği zayıflatmak amacıyla, Butto'nun iki oğlu Mir Murtaza ve Şahnavaz Butto tarafından kurulan *Zülfikar* adlı örgüt KGB ile KHAD servislerince desteklenmiştir. Örgütün liderliğini, Zülfikar Ali Butto'nun en büyük oğlu olan Mir Murtaza üstlenmiştir. Murtaza, babasının idamına karşı beslediği öfkeden dolayı Ziya'ül Hak'a karşı mücadeleye girişmiş; amacını ise Pakistan'ı dörde bölerek Peştun ile Beluci bölgelerini Afganistan'a, Pencap'ı Hindistan'a vermeyi ve Karaçi merkezli bir Sind devleti kurmak olarak belirlemiştir. Bu eksende faaliyetler yürüten örgütün en sansasyonel eylemi, Mart 1981'de Karaçi'den Lahor'a giden Pakistan Uluslararası Havayolları'na ait bir yolcu uçağının kaçırılarak Kabil'e indirilmesi olmuştur. Uçak Kabil'e indirildikten sonra, KHAD Başkanı Necibullah örgüt unsurlarıyla görüşerek silah desteği vermiş, Afganistan Devlet Başkanı Babrak Karmal ise bu olayı kamuoyuna devrimin bir zaferi olarak lanse etmiştir. Keza bu eylemi destekleyen KGB, operasyonun Pakistan'ı yıldırım amacıyla nasıl kullanılabileceği yönünde örgüte tavsiyelerde bulunmuştur (Anwar, 1997, ss.90-98).

Söz konusu eylemin bir diğer destekçisi ise Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet müttefiki olarak bilinen Suriye Gizli Servisi'dir. Zülfikar mensupları, Kabil'den sonra uçağı Şam'a yönlendirmişler, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın en üst düzey askeri danışmanı ve Suriye Hava Kuvvetleri İstihbarat Birimi Sorumlusu General Muhammed Huli, diğer rehinerle birlikte

Amerikalıları da öldürme tehdidinde bulunmalarını örgüt unsurlarına iletmiştir. Olayın sonunda Ziya'ül Hak rehinelere bırakılması karşılığında, Butto'nun siyasi kanadı olan Pakistan Halk Partisi'ne mensup 44 kişiyi serbest bırakmayı kabul etmiştir. Uçak kaçırma olayı sonrası süreçte ADHP ve KHAD, Zülfikar örgütüne daha fazla destek sağlamış, Hint İstihbarat Servisi Araştırma ve Analiz Kanadı (Research and Analysis Wing, RAW) örgüt unsurlarına Hindistan'da eğitim vermeye başlamıştır. Ayrıca örgüt KGB ve Suriye istihbarat servisinin desteğiyle Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile Libya'dan da destek görmüş, eğitim için bu alandaki kamplara erişim imkânı elde etmiştir. Bütün bu desteklere rağmen, Zülfikar örgütü uçak kaçırma eyleminden başka etkili bir faaliyet yürütememiş, birkaç defa Ziya'ül Hak'ın uçağına yönelik yerden ateşlemeli füze sistemleri kullanarak saldırı girişimlerinde bulunmuş, ancak başarı elde edememiştir (Anwar, 1997, ss. 112-116, 135).

2.2. CIA'in Sahadaki Gücü: Afgan Mücahitler ve İş Birlikleri

Afgan mücahitler, 1979-89 arasında Afganistan'da verilen savaşın asıl aktörleri olarak savaşın merkezinde yer almıştır. ABD, Suudi Arabistan, Pakistan, İran ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi ülkeler mücahitlere silah, para ve eğitim desteği vermiş olsalar da mücahitler mevcut hükümeti "komünist/ateist" ve "Sovyet uydusu" olarak tanımlayarak yerel bir direniş başlatmışlardır. Diğer ülkeler bu direnişe kendi çıkarları doğrultusunda katkılar sunmuştur. Afgan direnişinin başından itibaren, mücahit gruplar bir merkeze bağlı olarak organize olmamıştır. Savaş ilerledikçe, yedi büyük grup ortaya çıkmış, bunlar daha sonraları Pakistan'da siyasi partiler de kurmuşlardır. Pakistan'da faaliyet gösteren siyasi partiler ve liderleri sahada mücadele eden silahlı unsurlar kadar etkili olamamış, direniş alanındaki komutanları organize etmişlerdir. Bu yedi gruptan üçü, monarşiyi geri getirerek daha laik bir sistem amaçlarken; diğer dört grup ise Şeriat ile yönetilen bir İslam devleti hedeflemişlerdir (Riedel, 2014, s. 60).

2.2.1. CIA ve ISI'nin Desteklediği İslamcı Gruplar

Gülbeddin Hikmetyar liderliğinde, Kandahar çevresinde etkili olan Hizb-i İslam yapılanması, Mücahitler arasında İslamcı olarak nitelendirilen en etkili hareket olarak ön plana çıkmıştır. Peştun kökenli olan Hikmetyar, 1972 yılında Afganistan'da bir süre cinayet suçundan hapis yattıktan sonra Pakistan'a gelmiş, bu dönemde ISI ile kurduğu ilişkiler sayesinde savaş

boyunca en büyük desteği elde etmiştir. Tacik kökenli Burhaneddin Rabbani'nin liderliğini üstlendiği Cemaati İslami (*Jamiat-e İslami*) ISI tarafından desteklenen İslamcı gruplardan diğeri olup, kuzeydeki Tacik bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Abdurrahman Rasul Sayyaf liderliğindeki üçüncü İslamcı grup, Afganistan'ın Kurtuluşu İçin İttihad-ı İslam ismini almıştır. Dördüncü yapılanma ise, Hikmetyar'ın liderliğini yaptığı Hizb-i İslam içinden ayrılan ve aynı adı kullanan, liderliğini Mısır'daki Ezher Üniversite'sinde eğitim görmüş Peştun kökenli Mevlâna Yunus Halis'in yaptığı yapı olmuştur. Vehhâbî görüşüne daha yakın olan Mevlâna Yunus Halis, savaş boyunca Suudi Arabistan tarafından en çok desteklenen grup olmuştur (Riedel, 2014, ss.61-62).

Gelenekçi grupların en büyüğü, Afgan Kadirilerin Piri addedilen Seyyid Ahmed Geylani liderliğindeki Milli İslam Cephesi, Zahir Şah'ın ülkeye dönmesini ve anayasal monarşi rejimine dönülmesini savunmuştur. Danimarka'da uzun yıllar yaşamış olan Milli Kurtuluş Cephesi lideri Sibgatullah Müceddidi, Geylani gibi monarşi yanlısı olarak direnişe katılmıştır. Son gelenekçi grup, yine Peştun kökenli olan Mevlâna Nabi Muhammedi liderliğindeki İslami İnkılap Hareketidir. Gelenekçi gruplar, savaş boyunca İslamcı gruplara kıyasla ISI ve CIA desteğinden daha az pay almışlar, özellikle Hizb-i İslam ve Cemaati İslami ön plana çıkmışlardır (Yousaf ve Adkin, 1992, s.75)

2.2.2. CIA ve ISI'nin Görmezden Geldiği Aktör: Penşir Aslanı Ahmed Şah Mesud

Kabil'in kuzeyinde bulunan Penşir Vadisi bölgesinde, Sovyetlere karşı en önemli direnişi örgütleyen Ahmed Şah Mesud, 1973 Temmuz'unda Davud Han tarafından Afganistan Kralı Zakir Şah'a yönelik gerçekleştirilen darbeden sonra Pakistan'a geçmiş ve Gülbeddin Hikmetyar ile çalışmaya başlamıştır. Pakistan Servisi ISI'nin desteğini alan Hikmetyar ve Mesud, 1975 yılında Afganistan'da bir darbe planlamış ancak başarılı olamamışlardır. Bu başarısız girişimden sonra Mesud, Hizb-i İslam Örgütünden ayrılmış ve Muhammed Rabbani ile birlikte Cemaat-i İslami Partisinin kurulmasında rol oynamıştır. Ahmed Şah Mesud, 1975-78 yılları arasında Pakistan'da kalmış; Che Guevara, Moa Tse-Tung ve Ho Chi Minh'in kaleme aldığı eserleri incelemiş, ayrıca bu dönemde ISI ile çalışarak askeri eğitim almıştır (DeNeufville, 2006, s.73).

SSCB birlikleri 1979 yılında Afganistan'a müdahale ettikleri yıl, Şah Mesud iki düzine adamıyla birlikte Peşaver'den Peñşir Vadisi alanına geçerek gerilla savaşını başlatmıştır. Peñşir Vadisi, Afganistan'ın kuzeydoğusundan güneybatısına kadar uzanmakta, stratejik öneme sahip Bagram Hava Üssünün hemen kuzeyinde yer almakta, ayrıca Kabil'den Rus sınırına kadar uzanan ve 40. Kızıl Ordunun şah damarı sayılabilecek Salang Tüneli'ne yakın bir mesafede bulunmaktadır. Peñşir Vadisi'ndeki çatışmalar, savaşın bütün seyrini değiştirmiştir. Sovyet birlikleri, bu alanın stratejik önemde olduğunu bildikleri için Nisan 1980 ile Eylül 1982 yılları arasında altı büyük askerî harekât düzenlenmiş, ancak başarılı olamamışlardır. Şah Mesud, Afgan direnişinde bir sembol haline gelerek "Peñşir Aslanı" olarak anılmıştır. Pakistan Servisi ISI, Durand Hattı'nın Afganistan kısmındaki Peştun kökenli İslamcı grupları doğrudan desteklerken, Tacik kökenli Şah Mesud ve adamları bu süreçte yardım alamamıştır. Bunun birinci nedeni, Ziya'ül Hak liderliğindeki Pakistan'ın, Peştun kökenli Hikmetyar gibi İslamcı gruplara daha yakın olması, ikincisi ise ülkenin kuzeyinde bulunan Peñşir Vadisi'nin silah ve eğitim desteği açısından uzak bir alanda yer alması olarak görülmektedir (Felbab-Brown, 2012, ss.126-135).

Şah Mesud, CIA ve ISI'dan yeterli desteği alamaması nedeniyle İngiliz İstihbarat Servisi MI6 (*Military Intelligence Section 6*) ile irtibat kurmuştur. Bu dönemde Başbakan olan Margaret Thatcher, Afganistan'da Sovyetlere karşı direnişi desteklemekte ve İngiliz gizli servisinin daha fazla risk alması gerektiğini düşünmektedir. Bu tabloda Afganistan'daki savaşa daha fazla müdahil olmaya başlayan İngiliz Servisi, yılda bir veya iki defa, sekiz kişilik gruplardan oluşan timlerini, güvenli telsizler ve keskin nişancı tüfekleri gibi kilit malzemeleri Pakistan'dan Peñşir Vadisi'ne ulaştırmakla görevlendirmiş ve bunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Afganistan içerisinde bulunan güvenlik güçleri ve SSCB unsurlarına yakalanma ihtimali oldukça yüksek olan bu riskli operasyonlarda, MI6 mensupları tarafından Mesud'un Tacik kökenli adamlarına küçük ekip taktikleri ve geliştirilmiş patlayıcı eğitimleri de verilmiştir. Bununla birlikte, Mesud'un bazı adamları, İskoçya ve Sussex'teki MI6 üslerinde eğitim almak üzere Birleşik Krallığa gönderilmiştir (Corera, 2012, ss.293-305).

2.2.3. CIA ve ISI'nin Eğitim Üssü: Hakkani Şebekesi

Hakkani Şebekesi, sınırın iki tarafından aşiret temelli bir şekilde örgütlenmiş, Şah Mesud ve Hikmetyar gibi Celâleddin Hakkani de 1973

yılında Davud Han'a yönelik gerçekleştirilen darbe sonrasında Pakistan'a gelerek Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslam grubuna katılarak ISI'dan eğitim almıştır (Brown ve Rassler, 2013, s.28).

Hakkani Şebekesi, Pakistan sınırındaki Host şehrinden dört kilometre içerideki Zhawar Vadisi'nde büyük bir askeri üs inşa etmiştir. Bu üs, savaş boyunca kademeli bir şekilde büyütülmüş, tesisler hava saldırılarını imkânsız kılacak şekilde kanyonun derinliklerine doğru kurulmuştur. Kanyon, güneye doğru 15 km uzaklıkta bulunan Veziristan'daki en büyük ISI kampı olan Miram Şah'a doğru açılmaktadır (Grau ve Jalali, 2001, s.70).

Zhawar Üssü, Afganistan sınırları içerisinde mücahitler tarafından kurulan ve ISI için ilk büyük eğitim kampı olarak kaydedilmektedir. Zaman içerisinde bu alanda bir hastane, makine atölyesi, garaj, sayısız silah deposu, VIP otel, cami, Peştun, Dari, Özbek ve Rus dillerinde yayın yapan Afganistan'ın Sesi radyosu kurulmuştur. Pakistan Gizli Servisi ISI'nin, mücahitlere ulaştırdığı yardımların yüzde 60'ının Zhawar Üssü üzerinden gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir (Brown ve Rassler, 2013, ss.67-68).

Sovyet ve Afganistan birlikleri tarafından, Zhawar Üssü'ne yönelik 1985 ve 1987 yıllarında iki büyük askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu iki operasyon da başarısız olmuş, pek çok mücahit hayatını kaybetmiş; lakin Zhawar Üssü, Hakkani Şebekesinin kontrolünde kalmıştır. Celâleddin Hakkani, Pakistan'dan aldığı destek kadar Suudi Arabistan ile de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Suudi yetkililer, ISI üzerinden Afgan mücahitlere yardım yaparken, Hakkani'ye ayrıca doğrudan destek vermiştir. Özellikle, Suudi Arabistanlı zenginler tarafından Hakkani Şebekesine ciddi paralar aktarılmış, Afganistan'a gelen Arap gönüllülerin büyük bir kısmı bu alanda savaşa katılmıştır. Bunlardan biri, Suudi Arabistan'ın en zengin müteahhitlerinden Muhammed bin Awad bin Ladin'in oğlu olan Usame Bin Ladin olmuştur. Usame Bin Ladin, Zhawar Üssü ikinci defa Sovyetler tarafından bombalandığında, kampların yeniden inşası için yardımcı olmuş, Suudi Arabistan'dan getirttiği inşaat makineleri ile yeni tesisler inşa etmiştir. Bu tesislerden birisi *Asker İni* olarak adlandırılan ve askeri üs anlamına gelen "El Kaide El Askeriye" adlı tesistir. Usame Bin Ladin, 11 Eylül 2001 terör saldırılarına giden sürecin temellerini bu kampta atmış, örgüt ismini burada kurduğu tesisten almıştır (Brown ve Rassler, 2013, s. 69).

2.2.4. CIA ile ISI'nin Sovyet-Afgan Savaş'ındaki İş Birliği

Ziya'ül Hak, 1970'li yılların başında Ürdün'de askeri ateşe olarak görev yaparken ön plana çıkmış, Ürdün Kraliyet ailesi ile FKÖ arasındaki çatışmalarda Kraliyet ailesine danışmanlık hizmeti sunmuş ve saygınlık kazanmıştır. Hindistan ve Pakistan arasında Aralık 1971'de patlak veren savaşta Pakistan ordusunun 90.000 askeri Hindistan tarafından esir alınmış, askerler büyük bir itibar kaybetmiş ve yönetime Zülfikar Ali Butto'nun liderliğinde siviller gelmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, Zülfikar Ali Butto'ya Ziya'ül Hak'ı tavsiye etmiş ve Ziya'ül Hak 1976 yılında Pakistan Genelkurmay Başkanlığına getirilmiştir. Bir yıl sonra 05 Temmuz 1977 günü Ziya'ül Hak, Butto'yu askeri darbe ile devirerek Pakistan'ın üçüncü askeri diktatörü olmuştur (O'Connel, 2011, s.105).

Ziya'ül Hak Dönemi'nde Pakistan "İslamlaşma" süreci yaşamış, ordu ve kamu kurumları bu yönde teşvik edilmiş, İslami eğitim veren medreselerin sayıları arttırılmış, buralarda verilen diplomalar üniversite diplomalarıyla denk sayılmıştır. Bu dönemde ordunun toplum içindeki rolü de arttırılmış, ordu mensuplarına şehirlerin farklı bölgelerinden mülkler tahsis edilmiştir. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme ise Pakistan istihbaratı ISI'nin kapasitesinin arttırılması olmuştur. ISI'nin başına, Afgan toplumunu iyi tanıyan ve aynı zamanda Peştun olan, Ziya'ül Hak'ın liseden sınıf arkadaşı General Akhtar Abdul Rahman getirilmiştir (Yousaf & Adkin , 1992, s.79). Ziya'ül Hak ve General Akhtar arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu, iki askerin ölene kadar Rawalpindi'deki askeri karargâhta bitişik evlerde yaşadığı bilinmektedir. Bu dönemde, ISI'nin kapasitesi ve bütçesi arttırılmış, ülkedeki en etkili kurum haline getirilmiştir. Tahminlere göre, 1978 yılında 2000 olan ISI'nin kapasitesi 1988'e gelindiğinde 40.000 kişiye ulaşmıştır (Gartenstein-Ross, 2010, s.33).

General Akhtar, Sovyetler 1978 yılında Afganistan'a askeri müdahale gerçekleştirdiği zaman, Ziya'ül Hak'a bir rapor hazırlamış; SSCB'nin Belucistan'a kadar inerek açık denizlere ulaşmak istediğini, Pakistan'ın doğusunda Sovyet varlığı, batısında ise Hindistan'ın bulunmasının büyük tehditler barındırdığını vurgulamıştır. Ziya'ül Hak, ISI sorumlusu General Akhtar'ı Suudi Arabistan'a göndermiş ve bölgedeki gelişmeler ekseninde iş birliği teklifinde bulunmuştur. Suudi Arabistan Kralı iş birliği teklifini kabul etmiş, Afganistan'da komünizm karşıtı direniş gruplarına ISI üzerinden kaynak aktaracağını, ayrıca Suudi vatandaşlar tarafından yapılacak

yardımlara izin vereceğini belirtmiştir. Pakistan ve Suudi Arabistan arasında Sovyetlere karşı Afganistan'da oluşan bu ittifaka daha sonra ABD katılmıştır (Nawaz, 2009, s.373).

Sovyetleri uzun soluklu bir gerilla savaşına çekerek tüketmeyi hedefleyen Pakistan, Sovyetlerin Hindistan'daki sol görüşlü hükümet ile birleşmesinden çekindiği için bu operasyonu çok gizli yürütmüştür. Afganistan Savaşı'nın büyük bölümünde, ISI'nin Afganistan şubesinde 60 ISI mensubu ve 400 kıdemsiz askerin görev aldığı kaydedilmiştir (Yousaf ve Adkin, 1992, s.20). ISI'nin bu operasyon birimi, savaş boyunca; her kaynaktan istihbarat toplamış, değerlendirmiş, mücahitler için silah ve ekipman tedarikini kontrol etmiş, eğitim vermiş, saldırı hedefleri belirlemiş, CIA, GIP, MI6 ve diğer müttefik servisler arasındaki irtibatları sağlamıştır. Savaşın ilk beş yılında, mücahit gruplara sadece Sovyet yapımı silahlar gönderilmiş, bu silahların Pakistan'dan tedarik edilmediği, Afgan komünistlerden veya Sovyet ordusundan ele geçirildiği izlenimi verilmeye çalışılmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, ss.98-99).

Afgan mücahitlere aktarılacak olan malzemenin büyük bölümü deniz yoluyla Pakistan'ın güneyinde yer alan Karaçi limanına gelmiş; bir kısmı buradan Pakistan'ın Pencap eyaletinde bulunan Ojhri askeri kampına, diğer kısmı ise Belucistan eyaletinde bulunan Quetta'daki ISI eğitim kamplarına aktarılmıştır. Savaşın ilk üç yılında yaklaşık 3.000 mücahit ISI kamplarında eğitilmiş, 1983-87 arası dönemde bu sayının 80.000 ulaştığı iddia edilmiştir. Benzer şekilde, 1983'te iki olan ISI kampının sayısı, 1987'de yediye çıkmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, s.107). Savaşın ilk yıllarından itibaren, General Akhtar'ın talimatıyla, ISI mensupları Durand Hattı'nı aşarak Afganistan içlerine kadar ilerlemiş, buradaki mücahit unsurlar ile temas sağlamış ve bizzat direniş cephesini yönetmiştir. Ancak, bu çok riskli bir operasyon olduğu için küçük gruplar halinde hareket etmişler, üzerlerinde Pakistan'ı çağrıştıracak herhangi bir şey taşımadan sivil olarak faaliyet yürütmüşlerdir (Yousaf ve Adkin, 1992, s. 95).

Savaş boyunca, CIA ile mücahitler arasında doğrudan bir bağlantı kurulmamıştır. Ziya'ül Hak ve General Akhtar bu operasyon üstünde tam bir hakimiyet kurmak istemiş; CIA ve GIP'in Afganistan'daki faaliyetlerini kendi servisleri üzerinden yürütmesine oldukça özen göstermişlerdir. ISI mensupları, CIA'yı özellikle gerilla savaşı konusunda yetersiz ve amatör bulmuştur. CIA ise teknik istihbarat konusunda ISI'nin çok zayıf olduğunu

iddia etmiştir. Ancak, bu dönemde CIA tarafından sağlanan uydu görüntüleme ve bunların analizleri, yüksek kalitede görüntü, Sovyet ve Afgan ordularının muhabere analizleri gibi teknik istihbarat verileri, ISI ve direniş cephesi için hayati derecede önemli kazanımlar sağlamıştır.

ISI sorumlusu General Akhtar stratejisini, Afganistan'ı Sovyetlerin Vietnam'ına dönüştürerek yıpratma savaşı yürütmek olarak belirlemiştir. Bu strateji doğrultusunda, ISI iki önemli taktik adım uygulamıştır. Birincisi, direniş grubundaki mücahitlere taşınabilir roket fırlatıcıları sağlayarak başkent Kabil'i çevresinden mevzilerden hedef almak, ikincisi ise Afganistan'ın kuzey sınırından Sovyet Orta Asya'sına sızarak buralardaki stratejik hedeflere saldırılar düzenlemektir. Pakistan, bu operasyonlara "ayrı kızdırma" adını vermiş, taşınabilir tekil varil roket fırlatıcıları 1985 yılında Çin tarafından üretilerek Karaçi'ye, oradan da Kabil çevresindeki mücahit gruplara ulaştırılmıştır. Sovyet Orta Asya'sında ise Amu Nehri'ndeki mavnalar ve tekne trafiği hedef alınmış, yüzücüler tarafından mavnaların yanlarına yerleştirilip daha sonra infilak ettirilebilecek mayınlar için MI6'dan yardım alınmıştır (Yousaf ve Adkin, 1992, s. 190).

2.3. Hint İstihbarat Servisi RAW'ın ISI'ya Karşı Operasyonu

ISI'nin Afganistan'daki savaşı esnasında kullandığı en büyük depolardan birisi, Rawalpindi'nin hemen dışında bulunan Ojhri cephaneliğidir. Bu tesiste, 10 Nisan 1988'de bir dizi şiddetli patlama gerçekleştirilmiş, yaklaşık 10 bin ton silah ve cephaneliğin havaya uçtuğu iddia edilmiştir. ISI, söz konusu tesisin büyük bir kısmını Afgan mücahitlere silah ve malzeme göndermek için kullanırken, tesisin bir bölümünü de Hindistan'daki "Keşmir ve Sih cihadı" için depolamaya ayırmış; Ziya'ül Hak, Afgan Savaşı sürerken bir sonraki aşama olarak "Hindistan cihadını" planlamaya başlamıştır. Bu tesisin Keşmir'deki gruplara yardım amacıyla kullanıldığını tespit eden Hint İstihbarat Servisi RAW, 10 Nisan'daki sabotaj eylemini gerçekleştirmiş, beş ISI mensubunun da aralarında bulunduğu 100 kişi hayatını kaybetmiştir (Yousaf ve Adkin , 1992, s.220).

2.4. CIA'in Makul Reddedilebilirlik Prensibini Bozması: Stinger Füzelere

Afgan Savaşı'nın başından itibaren mücahitlerin hava savunma sisteminden yoksun olması en zayıf güvenlik halkasını teşkil etmiştir. Sovyet ve Afgan hava araçlarına karşı karadan havaya ateşlenebilecek, taşınabilir

seyyar füzeleri tedarik etmek en kritik mesele haline gelmiştir. 1980'lerin başında, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır güçlerinin kullandığı ve beklenmedik bir başarı gösteren Sovyet yapımı SA-7 omuzdan ateşlemeli karadan havaya füzeler, ISI tarafından mücahit güçlere aktarılmıştır. Ancak, bu füzeler güncelliğini kaybetmiş ve istenilen etkiyi yaratamamıştır. O dönem itibarıyla, en gelişmiş füzeler Amerikan yapımı Stinger füzeleri olup, Pakistan tarafı bu füzelerin etkisini bilmesine rağmen, savaşa müdahil olduklarını inkâr etmek ve makul reddedilebilirdik ilkesi gereği Amerikan yapımı silahları kullanmak istememiş, Sovyet yapımı silahları tedarik etmiştir. Diğer taraftan Stinger füzelerinin sahada kullanılmaya başlanması durumunda, bu son teknoloji donanımına sahip silahlar Sovyetlerin, İranlıların, Afgan güçlerinin veya Ziya'ül Hak'a iki defa suikast girişiminde bulunan muhalif örgüt Zülfikar grubunun eline geçme riski barındırmıştır. Ancak tüm çekincelere karşın, Pakistan 1986 yılında fikrini değiştirerek yaklaşık 1000 adet Stinger füzesi için ABD tarafını ikna etmiştir. CIA yetkilileri füzeleri ISI'ya teslim etmiş, ISI yetkililerine füzelerin kullanımı için eğitimler vermiş ve ISI mensupları bu silahları mücahitlere ulaştırmıştır. Afgan mücahitler tarafından, karadan havaya ateşlenebilen Stinger füzeleri ilk defa 25 Eylül 1986'da kullanılmış ve üç Sovyet savaş helikopteri düşürülmüştür (Yousaf ve Adkin , 1992, ss.180-82). Nitekim ABD yapımı füzelerin sahaya sürülmesi kararı, savaşın en önemli kırılma noktalarından biri addedilmiştir. ABD'nin tedarikçi rolünü üstlenmesiyle; Sovyetler karşısında ileri askeri teknoloji, konvansiyonel silahlar, lojistik sistem, komuta ve kontrol ile oldukça gelişmiş enformasyon sistemine haiz olan mücahitlerin askeri üstünlüğü kanıtlanmış olmuştur (Hilali, 1999, ss.112,119).

2.5. CIA'in Finansal Aktörü: Suudi Arabistan

Afgan Savaşı'nda ABD ve Pakistan'ın haricinde bir diğer önemli aktör, savaşın finansörü olan Suudi Arabistan'dır. Bu dönemde, Suudi kraliyet sarayları; Suud, Pakistan ve ABD'li yetkililer arasında düzenlenen ve kilit kararların alındığı çok sayıda toplantıya ev sahipliği yapmış; GIP'in başında bulunan Prens Türki bin Faysal El Suud, ISI ve CIA arasındaki ilişkileri yürütmüştür. GIP üzerinden Suudi Arabistan ile yapılan antlaşmaya göre, ABD'nin mücahitler için harcadığı her bir dolara karşılık aynı miktarda kaynak yardımı ISI'ya ulaştırılmıştır. Savaş başladıktan sonra, Suudi Arabistan Kralı Fahd Bin Abdülaziz, o dönemin etkili isimlerinden Riyad

Valisi Selman Bin Abdülaziz'i mücahitler için özel bir komite kurmakla görevlendirmiştir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın en üst dini merci Şeyh Abdülaziz bin Baz bir fetva yayınlayarak komiteyi Afgan cihadına yardım toplaması için yetkilendirmiştir. Bu yardımların, savaş sürerken ayda 20-25 milyon dolar tutarında olduğu tahmin edilmektedir (Tomsen, 2011, ss.205-248).

2.6. CIA ve GIP'in Takviye Gücü Olarak Yabancı Gönüllü Savaşçılar

Afgan Savaşına, dünyanın dört bir yanından gönüllü Müslümanlar katılmıştır. Sovyetler “komünist bir rejim” ve “dinsiz” olarak nitelendirildiğinden, Afganistan'daki mücadele “kutsal savaşa” evirilmiştir. Bu gönüllüler arasında ön plana çıkan ve bizzat GIP tarafından desteklenen Arap savaşçılar olmuştur. Bu Arap savaşçılar arasında ise sonradan bütün dünyanın bildiği bir terör örgütüne dönüşecek olan El Kaide ve lideri Usame Bin Ladin de yer almıştır. Usame Bin Ladin'in babasının serveti ve Suudi Kraliyet ailesiyle olan yakınlığından dolayı, GIP sorumlusu Prens Türki ve İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdülaziz El Suud ile güçlü bağlantıları bulunmuştur. Ayrıca, yine babasının İslam dünyasında nüfuzlu biri olması hasebiyle Pakistan ve Mısır'ın tanınan dini kanaat önderlerini evinde ağırlayarak, Afgan direnişinin öncül isimleriyle genç yaşından itibaren yakın diyalog tesis etmiştir. Bu yönüyle Bin Ladin, Suudi Arabistan'dan gelen paranın Afgan mücahitlere ulaştırılmasında kilit bir isim olmuştur (Scheuer, 2011, s.49).

Afgan Savaşı'nın bir diğer önemli figürü “İslam Topraklarını Savunmak” (*Defense of the Muslim Lands: The first Obligation After Iman*) kitabını yazarak “küresel cihat teorisini” oluşturan Filistinli Abdullah Azzam'dır. Azzam, Bin Ladin ile Peşaver'de Hizmet Bürosu kurmuş, mücahitler için yiyecek ile barınma imkanları sağlamıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde ise bu büro aracılığıyla kamplar açılmış, Arap savaşçılar buralarda eğitilmiş ve çatışmalara doğrudan müdahil olmuşlardır (Hegghammet, Kepel, ve Milelli, 2001, s.81).

2.7. CIA'in Örtülü Operasyonu

İşgale tekabül eden Dönemin ABD Başkanı James Carter; Afganistan sahasını Sovyetlerin Vietnam'ı olarak görmüş, mücahitlere silah desteği vermiş, Pakistan'ın bir üs olarak kullanılmasını ve Suudilerin bu savaşı finanse etmesini planlamıştır. CIA, 1960'lı yılların aksine 1970'li yıllarda

başarısız bir dönem geçirmiş ve Vietnam Savaşı'nın yorgunluğu ile Amerikalıların dinlenmesi gibi skandallarla meşgul olmuştur. Carter göreve başladıktan sonra Amiral Stansfield Turner'ı CIA direktörlüğüne getirmiş, Turner ilk iş olarak Vietnam Savaşı'nda şişen kadroları temizleme işine girişerek yaklaşık 800 saha görevlisini emekli etmiştir (Gates, 1996, ss.145-46).

Afganistan Savaşı yaklaşırken, 04 Nisan ve 23 Mayıs 1979 tarihlerinde, ulusal güvenlik ekibi Başkan Carter'a ayrıntılı bir Afganistan brifingi sunmuştur. Bunun akabinde, Carter 03 Temmuz 1979'da Afgan mücahitlerin desteklenmesi amacıyla CIA'ye sınırlı örtülü operasyon yetkisi tanımıştır. İlk aşamada, sadece psikolojik harbe odaklanılmış, Afgan komünistlerine ve Sovyetlere karşı propaganda yapılmış, silah ve malzeme yardımı ise gerçekleşmemiştir. Carter, bu operasyon için altı haftalık bir süre belirlemiş ve yarım milyon dolarlık bir bütçe tahsis etmiştir. Bu dönemde Başkan Carter ile birlikte, Afganistan'daki örtülü operasyonun mimarlarından bir diğeri Dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski olmuştur. Brzezinski, Sovyetler'in Afganistan'da durmayacağını, Belucistan'a kadar inerek Amman Körfezi'ne ulaşacaklarını, bundan dolayı Afgan mücahitlere silah ve malzeme desteği yapılması gerektiğini, ayrıca İngiltere ve Fransa gibi Batılı güçler ile Çin'in de Sovyetlere karşı bu savaşa destek vermesi gerektiğini savunmuştur. Carter, Sovyetlere karşı bir dizi ekonomik yaptırım kararı alırken; 29 Ocak 1980 günü CIA'ye daha kapsamlı bir örtülü operasyon yürütmesi için yetkilendirme belgesini imzalamıştır. ABD Kongresi bu operasyon konusunda bilgilendirilmiş ve operasyona aktarılacak yıllık 50 milyon dolar fonu onaylamıştır (Gates, 1996, ss.143-146).

Afganistan'da örtülü operasyon icrası için yetki verildiğinde, CIA/Operasyon Direktörlüğü'ne bağlı olan Yakın Doğu Birimi'nin başında örtülü operasyonlar konusunda oldukça tecrübe sahibi olan Charles Cogan vardır. Cogan, 1979 yazında bu göreve getirilmiş ve 1984 yılına kadar devam etmiştir. Sovyetlerin askeri müdahalesinden 14 gün sonra 10 Ocak 1980'de, ilk silahlar Pakistan'a ulaştırılmıştır. Bütün bu silahların ABD menşei olmamasına dikkat edilmiş, örtülü operasyonun gizliliğine son derece önem verilmiş, Başkan Carter'a gizli bir savaş yürüttüğüne ilişkin makul reddedilebilirlik imkânı sağlanmıştır (Cogan, 1993, s.79).

ABD'nin bu dönemdeki büyük stratejisini Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski oluşturmuştur. Brzezinski, Washington, Riyad ve İslamabad arasında mekik dokuyarak taraflar arasında uzlaşa sağlamıştır. Suudiler, Afgan mücahitler için ABD finansmanı eşdeğerinde bütçe ayırmayı kabul etmiş, böylece ISI-CIA-GIP ortaklığı kurulmuştur. Afganistan'daki operasyonun stratejisi ortaya çıkmış; ABD silah ve malzeme yardımı, Suudiler finansman, Pakistan ise bütün operasyonu yöneterek gelen silahları ve parayı mücahitlere ulaştırarak eğitimler vermekle sorumlu kılınmışlardır (Bowcott, 2010).

Brzezinski büyük strateji oluşturduktan sonra bir hamle daha yaparak ÇHC'yi savaşa alanına çekmeyi başarmıştır. Keza, Ziya'ül Hak ve Pakistan da ÇHC'yi yanına çekmeye çalışmış, Sovyetler ve Hindistan gibi iki büyük güce karşı ABD ve ÇHC'yi yanına aldığı göstermek istemiştir. ÇHC, Sovyetlere karşı Afgan Savaşı'na müdahil olmuş; bu savaşta yaklaşık 400 milyon ABD doları para harcamış ve 300 Çinli danışman ile mücahitlere yardım etmiştir. Ayrıca, ÇHC yapımı silahlar Sovyet silahlarına çok benzediği için, mücahitlere bu silahların gönderilmesi makul reddedilebilirlik prensibi açısından Pakistan ve ABD taraflarına çok büyük avantaj sağlamıştır (Starr, 2004, s.324).

ABD Başkanlığına 1981 yılında Ronald Reagan gelmiş, CIA direktörü ise William J. Casey'i olmuştur. Yeni dönemde, 1981, 1982 ve 1983'te Afganistan'daki operasyon için ayrılan bütçe aynı kalmış, yılda yaklaşık 60 milyon ABD doları fon tahsis edilmiştir. Pakistan ve ABD tarafı, 1980'li yılların başında temkinli davranmış, mücahitlere verilen yardımı sınırlı tutmuş ve asıl amaç olarak Sovyet birliklerinin yıpratılması hedeflenmiştir. Afganistan operasyonuna ayrılan fon 1984 yılında 100 milyon ABD dolarına çıkarılmıştır (Gates, 1996, s.252).

Pakistan lideri Ziya'ül Hak, 1985 yılından itibaren Sovyetlerin Afganistan'da tükenmeye başladığını öngörmüştür. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin liderliğine Mart 1985'te Mihail Gorbaçov gelmiş ve saldırgan bir dış politika izlemeyeceğinin sinyallerini vermiştir. Bu dönemde, Ziya'ül Hak örtülü operasyonun en temel prensibi olan makul reddedilebilirlik ilkesini görmezden gelerek İngiliz yapımı karadan havaya füzeler olan Blowpipe'lerin mücahitlere ulaştırılması için ISI'ya yetki vermiştir. Bu füzelerin sahada Rusların eline geçmesi büyük bir risk olsa da Pakistan 1985

yılı itibarıyla savaş alanında daha saldırgan bir pozisyon almıştır (Gates, 1996, s.350).

Pakistan tarafı gibi ABD ve CIA, 1985 yılıyla beraber Sovyetlere karşı daha sert bir tutum benimsemiştir. Bu noktada, savaşın kırılma anlarından biri yaşanmış, ABD yönetimi tıpkı Pakistan gibi makul reddedilebilirlik ilkesini yok sayarak Stinger füzelerinin mücahitlere ulaştırılması yönünde karar almıştır. Bu kararın alınmasında, çok sert bir anti-komünist olan ve ABD'de Pakistan lobisi yapan Teksaslı milyoner Joanne Herrin ile Demokrat Partili Senatör Charlie Wilson etkili olmuştur. Herrin ve Wilson, ABD'nin küresel çapta Sovyetler Birliği'ne karşı daha saldırgan olmasını savunmuşlar, Afganistan Savaşı'nda mücahitlere daha fazla silah ve fon sağlanması için büyük çaba harcamışlardır. Afganistan'daki operasyonun bütçesi 1984 yılında 60 milyon dolardan 100 milyon dolara çıkarken, 1985 yılından 100 milyon dolardan 250 milyon dolara yükseltilmiş, ayrıca *Stinger* füze sistemleri de mücahitlere gönderilmeye başlanmıştır. ABD tarafı kadar Suudi Arabistan da eşdeğer bir harcama yapmayı kabul ettiğinden, 1985 yılına gelindiğinde operasyon bütçesi 500 milyon dolara ulaşmıştır. Bir yıl sonra, yani 1986 yılında bütçe daha da artırılmış, ABD yıllık 500 milyon dolar fon ayırmış, Suudi Arabistan'ın sağladığı bütçe ile bu rakam bir milyar dolara kadar yükselmiştir (Crile, 2003, s.31).

Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan, 1987 yılında daha agresif hamleler yapmış, operasyonun bütçesi ilk planlama aşamasına göre on kat artırılmış, ayrıca makul reddedilebilirlik ilkesi çiğnenerek en gelişmiş ABD mobil füze sistemleri mücahitlere verilmiştir. Buna karşılık, Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov, Sovyet ekonomisinin çöküş içinde olduğunu görmüş ve Afganistan Savaşı'nın maliyetini görerek 1985 yılından itibaren geri çekilme görüşüne yakınlaşmıştır. Ancak, hızlı bir geri çekilmenin Sovyetler için daha büyük bir yıkıma yol açacağını düşünmüştür. Sovyet Kızıl Ordu'su, 1987 yılında son büyük askerî harekâtını gerçekleştirmiş, ancak istediği başarıyı elde edememiştir. Gorbaçov, Aralık 1987'de Reagan ile ABD'de yaptığı zirve sonrası Rusların bir yıl içerisinde Afganistan'dan çekileceğini açıklamıştır. SSCB 40'ıncı Kızıl Ordu, 15 Şubat 1989'da Korgeneral Boris Gromov komutanlığında Amuderya Nehri üzerindeki köprüyü geçerek geri çekilmiş ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali sona ermiştir (Braithwaite, 2011, ss.294-296).

2.8. Örtülü Operasyon ve Propaganda

ABD yönetimi, Sovyet-Afgan Savaşı boyunca mücahitlere verdiği desteği haklı çıkarmak amacıyla bir propaganda yöntemi olan “kamu diplomasisini” en iyi şekilde yönetmeye gayret etmiştir. Bu hareket tarzı, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca takip ettiği dış politika anlayışı ile örtüşmektedir. ABD Başkanı Truman Dönemi'nde (1945-53) kamu diplomasisi ve propaganda, ABD dış politikasının en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Washington Yönetimi, özellikle Sovyetler Birliği ile mücadelede toplumsal algının yönetilmesini hayati bir mesele olarak ele almıştır. Örneğin, Soğuk Savaş'ın başlarında Sovyetler Birliği'ne karşı direnç oluşturmak amacıyla Yunanistan ve Türkiye'ye karşı yapılan askeri ve ekonomik yardımlar, “Boyunduruğa karşı direnen özgür halklara” yapılan yardımlar olarak yansıtılmıştır. ABD tarafından, “özgürlük” kavramı, “komünizmin” anti tezi olarak soğuk savaş boyunca bütün temalarda işlenmiştir. Truman Yönetimi sonrasında ABD Başkanı olan Eisenhower (1953-61), propaganda faaliyetlerini artırarak devam ettirmiş, ABD dış politikasında önemli bir konuma getirmiştir. Bu dönemde, kamu diplomasisi ve propaganda faaliyetlerinin daha kurumsal bir yapıya kavuşması için 1953 yılında ABD Enformasyon Ajansı (*United States Information Agency, USIA*) kurulmuştur. Aynı dönemde, Voice of America (VOA), RFE ve RL kanalları oluşturulmuştur. Bütün bu araçlar, ABD'nin savunduğu ‘özgürlük, liberalizm, serbest piyasa’ gibi savunduğu değerleri küresel çapta yaymak için yayınlar yapmış, özellikle Sovyet yanlısı ülkelerin kamuoyunu etkileyeme çalışmıştır (Fitzgibbon, 2020, ss.4-11).

Ronald Reagan Dönemi'nde (1981-1989), ABD yönetimi komünizme karşı mücadelede daha sert bir tutum benimsemiş; Angola, Kamboçya, Nikaragua ve Afganistan gibi ülkelerde örtülü operasyonlar icra etmiştir. Bu dönemde uygulanan stratejiye paralel şekilde, USIA bütün dünyaya ABD değerlerini taşıyan topyekün bir kampanyaya girişmiş, “Özgürlük Savaşçıları” kavramını tedavüle sokmuştur. USIA, VOA, RFE gibi araçlar Sovyet sisteminin oluşturduğu bütün değerleri “baskıcı-kötü” başlığı altında sunarken, Sovyetler'in desteklediği yönetimlere karşı silahlanan grupları bu zorbalığa direnen “özgürlük savaşçıları” olarak lanse etmiştir. Böylece, kendi çıkarları ve Sovyet sisteminin çökmesi için Sovyetler Birliği karşıtı grupları silahlandırmasını da meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bütün bu grupları karıştığı hukuk dışı olaylar, suikastlar, uyuşturucu ve silah ticareti gibi ABD

kamuoyunun kabul edemeyeceği faaliyetler görmezden gelinmiş, “Özgürlük Savaşçıları” kavramı altında maskelenmiştir (Fitzgibbon, 2020, ss.2-3, ss.69-70).

Keza çalışmanın konusunu teşkil eden Sovyet-Afgan Savaşı'nda benzer yöntemler kullanılmış; CIA'in yanı sıra USIA aktif bir propaganda çalışması yürütmüştür. Bu savaşta, iki ayaklı bir propaganda stratejisi benimsenmiştir. Birincisi, USIA tarafından “Medya Projesi” oluşturulmuş; Afgan direniş grupları içerisinde seçilen bir kısım mücahide, Peşaver'de gazetecilik, fotoğrafçılık, video-kamera gibi eğitimler verilmiştir. Ayrıca proje kapsamında, Afgan mücahitler eğitilerek savaş alanından raporlar hazırlayıp bunları kayıt altına almaları sağlanmış ve tüm dünyaya servis edilmiştir. İlâveten USIA savaş boyunca konferanslar, akademik sunumlar, savaş filmlerinin fonlanması, VOA yayınları, durum raporları, brifingler ve belgesellerden oluşan çok kapsamlı ve aktif bir çalışma faaliyeti yürütmüştür (Ross, 2009, s.109).

Stratejinin ikinci aşamasını, ABD'nin direniş gruplarına verdiği desteğin meşrulaştırılması ve kamuoyuna anlatılması teşkil etmiştir. Bu kapsamda, diğer ülkelerde uygulandığı gibi “zorba-kötü-baskıcı” Sovyet rejimine karşı direnen “*özgürlük savaşçıları*” söylemini kullanmıştır. Ancak bu sefer, bütün İslam dünyasındaki “*gönüllü savaşçıları*” etkilemek ve çatışma sahasına çekmek adına daha kullanışlı bir kavram oluşturulmuş; savaşan bütün direniş unsurları, genel bir başlık altında “Mücahitler” (ve mücahitlere destek veren Özel Gönüllü Kuruluşlar, pro-mujahedeen PVOs) olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma benimsenmiş, yaygınlaşmış ve bütün savaş boyunca önemli bir işlev görmüştür (Fitzgibbon, 2020, s.69).

Vietnam Savaşı'ndan önemli dersler çıkararak ABD yönetiminin, bundan sonraki süreçte propaganda ve kamu diplomasisine oldukça önem verdiğine tanıklık edilmiştir. Sonuç olarak, Afganistan'da özel faaliyetler icra ederek direniş gruplarını silahlandırmakla kalmamış; bu faaliyeti destekleyecek ve meşrulaştıracak şekilde propaganda çalışmalarını da farklı araçlar üzerinden organize etmiştir.

SONUÇ

Devletler, bölgesel ve uluslararası siyasete yön verirken dış politika araçlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu araçların en geleneksel ikisi; müzakere ve diyaloga dayanan “diplomasi” ile savaş/çatışma üzerine kurulu olan

“askeri güç” şeklindedir. Bu iki geleneksel dış politika aracına, sanayi toplumlarının gelişmesiyle beraber “ekonomi temelli araçlar” eklenmiş; ambargo, dış yardımlar, gümrük tarifeleri gibi uygulamalar devletler arası siyaseti giderek daha fazla şekillendirmeye başlamıştır. Bu çalışma, üç geleneksel aracın yetersiz kaldığı durum ve şartlarda “örtülü operasyonların” bir alternatif olarak devreye sokulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çalışma, örtülü operasyonları bir dış politika aracı olarak kabul etmek suretiyle uluslararası siyasette yarattığı sonuçları ele almaktadır. Nitekim ABD'nin Afganistan müdahalesi, geleneksel dış politika araçları olan diplomasi, askeri ve ekonomik temelli araçlar yetersiz kaldığı zaman devletlerin örtülü operasyonlara ihtiyaç duyduğunu gösteren somut örneklerden birisidir. Zira Sovyetlerin 1979'daki Afganistan işgalini müteakip, ABD öncelikle ağır ekonomik ambargolar uygulamış; bilahare diplomasi ve karşı-askerî harekât seçenekleri değerlendirilmiş, ancak sonuç alamamıştır. Bu geleneksel araçların yetersiz kalmasına istinaden ABD Başkanı tarafından CIA'ye örtülü operasyon yapma yetkisi verilmiştir.

Diğer taraftan çalışmada; “Bir dış politika aracı olarak uygulanan örtülü operasyonlar, kısa vadede devletlerin dış politikalarına olumlu katkılar sağlasa da uzun vadede öngörülmeyen sonuçlar doğurmasından ötürü zarar vermektedir” hipotezi örnek vaka üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, uluslararası olayların indirgemeci bakış açısıyla yanlış değerlendirilebileceği; halbuki belli bir zaman çizelgesi olan operasyonların farklı parametreler üzerinden kıymetlendirilmesi gerektiği noktasından hareketle yaygın olarak dile getirilen bu görüşe eleştirel yaklaşmıştır. Zira bütün operasyonlar; “amaç”, “aktörler”, “kaynak” ve “zaman” şeklinde dört temel parametre üzerine şekillenmektedir. Bir istihbarat operasyonunda, aktörler kendilerine aktarılan kaynak ile planlanan zamanda belirlenen amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Aktörler, bu amaçlara ulaşmışsa operasyon başarılı; belirlenen amaçlara ulaşamamış ve istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmışsa başarısız sayılmalıdır. Başarısız bir operasyon ise hem kısa vadede hem de uzun vadede devletlerin dış politikalarına olumsuz çıktı olarak yansımaktadır.

Mevzubahis görüşten hareketle, Afganistan'da icra edilen ve stratejisi ABD tarafından belirlenen örtülü operasyonun amacı, 1979-1985 yılları arasında Afganistan'ı Sovyetlerin Vietnam'ı haline getirerek yıpratma savaşı yürütmek, 1985 yılından sonra ise Sovyetlerin tamamen Afganistan'dan

çekilmesini sağlamak şeklinde belirlenmiştir. ABD, bu amacı doğrultusunda; Sovyet desteği ile iktidara gelen ADHP'ye karşı sahadaki mücahitleri birinci aktör olarak belirlemiştir. Coğrafi konumu ve Sovyet tehdidine karşı ortak tavır sergileyebileceği Pakistan ile iş birliği yapmış, bütün operasyonu Pakistan topraklarından yönetmiştir. Bununla birlikte, mücahitleri desteklemeye gönüllü olan Suudi Arabistan'ın geniş finansal kaynaklarından ve Arap kökenli gönüllü yabancı savaşçılardan faydalanmıştır. Öte yandan, Sovyetler Birliği ile Hindistan iş birliğine karşı, ÇHC'yi yanına çekmeyi başarmıştır. Amacını iki aşamalı olarak ortaya koyan ve bu amaç doğrultusunda çıkar birliği yapacağı aktörleri bulan ABD; bu operasyona 1985 yılına kadar yıllık 60 milyon dolar, 1985 yılında 250 milyon dolar, 1986-87-88-89 yıllarında ise yıllık 500 milyon dolar kaynak aktarmıştır. 1985 yılından sonra amacını değiştirdiği ve Sovyetlerin tamamen Afganistan'dan çekilmesine odaklandığı için kaynak aktarımını da bu oranda arttırmıştır. Ayrıca, 1985 yılına kadar makul reddedilebilirlik prensibine sadık kalarak Sovyet yapımı veya Sovyet yapımı silahlara oldukça benzeyen Çin menşeli silahları mücahitlere ulaştırırken, 1985 yılından sonra bu prensibi göz ardı ederek ABD yapımı Stinger füzeleri sahaya sürmüştür. 1985 senesi Afganistan Savaşı'nın kırılma noktası kabul edilmiş; finansal kaynağın yaklaşık on katına çıkması ve Sovyet hava üstünlüğüne karşı taşınabilir Stinger füzelerinin sahaya sürülmesi dönüştürücü etkiler yaratmıştır.

Nitekim 1989 yılına gelindiğinde, Sovyetlerin “yenilmez” sayılan Kızıl Ordu'su hiç beklemediği büyük bir mağlubiyet almıştır. Toplamda 620.000 Sovyet askerinin ayak bastığı Afganistan'da 14.453 asker yaşamını yitirirken, 470.000 civarında asker ise yaralanmış yahut hastalanmış, 11.654 asker engelli kalmış, 322 asker görev esnasında kaybolmuş, serbest bırakılan 119 askerden 97 tanesi ülkeye geri dönebilmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği; 451 adet hava aracı (333 helikopter), 1.314 adet zırhlı muhabere aracı/zırhlı personel taşıyıcı, 147 adet tank, 443 adet topçu ve havan, 11.369 kargo kamyonu ve akaryakıt tankeri ve diğer maddi zayıflatlar ve harcamalar nedeniyle askeri, mali ve moral bakımından büyük bir çöküş yaşamıştır. Öte yandan, Sovyet işgali arkasında büyük bir yıkım bırakmış; Afganistan'da 1,5-2 milyon arası sivil yaşamını yitirmiş, 5-6 milyon kişi mülteci konumuna düşmüş, toplam nüfusun üçte biri yerinden edilirken, 2 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiş, 1,2 milyon kişi engelli kalmış, 3 milyon kişi yaralanmış yahut sakat kalmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği, Afganistan'da

yollara ve arazilere ancak 1000 yılda temizlenebileceği tahmin edilen 10-15 milyon arası mayın döşemiş, 25.000 kişi mayınlar yüzünden hayatını kaybetmiş, köylerin (*kishlaks*) %70'i bombalanmış ve altyapının %80'i tahribata uğramıştır (Liakhovsky, 2000, s. 205; Zikria, 2020).

Sovyetlerin Afganistan yenilgisine kaynaklık eden iki temel hususa dikkat çekilmelidir. Birincisi, Moskova Yönetimi'nin “ideoloji” ve “askeri güç” merkezli politikaları nedeniyle Afgan toplumunun din, etnisite, mezhep ve geleneklerini (Müslüman ve Milliyetçi kimliği, köktenci İslam zihniyeti, İslami geleneği, Deobandi mezhebi vd.) göz ardı eden duruş sergilemesidir (Rashid, 2002, s.45). İkincisi, Moskova'nın Afganistan'ın karakteristiğini ve yapısını doğru tahlil edemediği; zira kabile yapısı ve yerel aktörler itibarıyla “vekalet savaşları” için ne kadar uygun olduğunu öngöremediği gerçeğidir (Seren, 2021, s. 12).

Bu gerçeğe işaret etmesi bakımından CIA Eski Başkanı Robert Gates ile Carter Dönemi'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'den yıllar sonra gelen itiraf manidardır. Gates kaleme aldığı anılarında; resmi tarihin CIA'in 1980 yılı itibarıyla mücahitleri desteklediğini, halbuki bunun çok daha erken bir tarihte başladığını açıklamıştır. Brzezinski ise Carter'ın Sovyet yanlısı rejim muhaliflerine gizli yardımı içeren yönetmeliği 1979 Temmuz'unda imzaladığını; Rusları müdahale etmeye zorlamadıklarını ancak müdahale olasılığını bilerek artırdıklarını ifade etmiştir. O dönemki kararlarından hiç pişmanlık duymadığını vurgulayan Brzezinski; örtülü operasyonun harika bir fikir olduğunu, Sovyetleri “Afgan tuzağına”⁵ çekme etkisi yarattığını, hatta Sovyet askerlerinin resmi olarak sınırı geçtiği gün Başkan Carter'a “Şimdi SSCB'ye kendi Vietnam Savaşı'nı verme fırsatımız var” dediğini aktarmıştır. Esas çarpıcı olan ise Brzezinski'nin “mevzubahis dönemde İslami köktencilik desteklemekten ve geleceğin teröristlerine silah ve tavsiye vermekten pişman olup olmadığı” sorusuna; “Dünya tarihinde daha önemli olan nedir? Taliban mı yoksa Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü mü? Galeyana gelmiş Müslümanlar mı yoksa Orta Avrupa'nın kurtuluşu ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi mi?” şeklinde verdiği cevap olmuştur (Gibbs, 2000, ss.241-242). Oysa Brzezinski'nin “galeyana gelmiş” şeklinde nitelediği köktenci İslamcı gruplardan birisi olan Taliban, 2021

⁵ ‘Afgan tuzağı’ hipotezinin çarpıtılmış bir mitem ibaret olduğunu ileri süren makale için bkz. Conner Tobin, “The Myth of the ‘Afghan Trap’: Zbigniew Brzezinski and Afghanistan, 1978-1979.” *Diplomatic History* 44:2 (April 2020): 237-64.

Ağustos'unda teritoryal kontrolü ve Kabil'i ele geçirdiği için ABD Afganistan'dan "tahliye operasyonu" ile ayrılmak zorunda kalmış; İngilizler ve Ruslardan sonra aynı tuzağa Washington'ın nasıl düştüğünün sorgulanmasına neden olmuştur.

ABD Dışişleri Eski Bakanı Kissinger, bu hususta bir teşbih yaparak, "ABD'nin Afganistan'daki mücahitlerle, Richelieu'nün Osmanlı Sultanı ile olduğundan daha fazla ortak bir şeyi olmadığını"; ABD ile mücahitlerin "ortak düşman" ve "ulusal çıkarlar" nedeniyle müttefik olduklarını hatırlatmıştır. Ancak söz konusu müttefikliğin, komünizmin çöküşünü hızlandırır da ABD'yi tarih boyunca kaçındığı ve bir devlet adamının başlıca çıkmazı olan "hangi sonuçlar, hangi araçları meşru kılar?" sorusuyla yüzleşmek zorunda bıraktığını söylemiştir. Öte yandan Kissinger, ABD'nin dünyanın uzak bir köşesindeki Vietnam'da yaşadığı tecrübelerin çoğunu Sovyetler Birliği'nin hemen yanı başındaki Afganistan'da deneyimlediğini belirtmiştir (Kissinger, 2000, ss.865-879). Kissinger'ın "sonuç-araç ilişkisi" ile "meşruiyet ve deneyim" vurgusu, 20 yıl sonra Afganistan'dan çekilme kararı alan Washington için oldukça manidar olup, akıllara Afganistan'ın ABD'nin ikinci Vietnam'ı olup olmadığı sorusunu getirmektedir.

ABD'nin Afganistan politikasına ışık tutması itibarıyla, 1989-1992 yıllarında CIA'in örtülü operasyonlarını yöneten, öncesinde Pakistan'da CIA istasyon şefi olarak (1986-89) Afgan direnişinin bizzat başında bulunan ve Afganistan'daki başarılarından ötürü CIA'in kurucu ismi Donovan Ödülü'ne layık görülen Milton Bearden'ın tespitlerine dikkat çekilmelidir. Bearden, Sovyetlerin çekilmesinden sonra ABD ve Batı'nın Afganistan'ı sıcak patates gibi düşürdüklerini; bunun umursamazlık ve alaycılıktan değil, bir süper güç devrildiği, komünizm çöktüğü, Berlin duvarı yıkılıp Almanya yeniden birleştiği ve Varşova Paktı öldüğü için odağın başka yere kaymasından kaynaklandığını belirtmiştir. Oysa Afganistan'da en azından bir dereceye kadar yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk varken, ABD'nin 1989'dan sonra arkasına dönüp bakmadığını söylemiştir. Ayrıca Bearden, "ayaklanma savaşının ilk kuralı, ayaklanan tarafta olmanın her zaman daha kolay olduğudur" derken, "herkes Afganistan'a iyi gider; sorun, oradan çıkmak" ikazında bulunmuştur (Bearden, 2001 ; Silverstein, 2008).

Bearden'ın tespit ve uyarıları, her yüzyılda bir süper gücün yaşadığı hezimete işaret ederken; aynı zamanda Afganistan'daki aktörlerin hem kendi hem de dış güçlerle aralarındaki "uzlaşma" ve "çatışma" zeminin ne kadar

kaygan olduğunu hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Afgan tarihi; siyasi ve askeri figürlerin hızla kamp değiştirdiği, ortak düşmanda birleşen mücahitlerin sonradan en kanlı iç savaşın müsebbibi olabildiği, komünistlerin cihatçılarla iş birliğine giderken mücahitlerin terör örgütlerine dönüşebildiğini gösteren vakalarla doludur. Nitekim El-Kaide ve Taliban'ın doğuşu, düşüşü ve yeniden yükselişine tanıklık edilen süre zarfında, Afgan hükümeti, savaş ağaları, kabile liderleri ve dış güçler arasındaki karmaşık ve değişken ilişkilerin, iç ve dış dinamiklerle bütünleştiğinde cevaplanması ne denli zor jeopolitik sorunlara evirilebileceği görülmüştür.

Sonuç olarak, bu makalenin dikkat çektiği üzere, örtülü operasyonlar amaç, aktör ve zaman itibarıyla kıymetlendirildiğinde; ABD ve CIA operasyonu planlarken koydukları hedeflerine ulaşmışlar; Sovyetler Birliği'ni stratejik bir hezimete uğratan Afganistan operasyonu başarıyla neticelenmiştir. Bu operasyondan yaklaşık otuz yıl sonrasındaki olayları ele almak, El Kaide ve DEAŞ gibi radikal selefi örgütlerin doğuşunu Afganistan'da silahlandırılan ve eğitilen mücahitlere bağlamak, buradan hareketle Afganistan operasyonunu başarısız ve ABD dış politikasına uzun vadede olumsuz yansımaları olduğunu iddia etmek, bu çalışmanın karşı çıktığı bir argümandır. Zira bilhassa ülkelerinin dış politikalarına kriz dönemlerinde hizmet eden özel/örtülü istihbarat operasyonları, içerisinde bulunduğu dönem ve koşullarda amacına ulaşmışsa başarılı addedilmelidir; gelecek on yıllarda gerçekleşen muhtelif zafiyet ve başarısızlıklara referans gösterilen kök nedeni teşkil etmemelidir.

KAYNAKÇA

- Andrew, C. ve Mitrokhin, V. (2000). *The sword and the shield: The Mitrokhin archive and the secret history of KGB*. Blackstone Publishing.
- Anwar, R. (1997). *The terrorist prince: The life and death of Murtaza Bhutto*. Verso.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.Yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Bearden, M. (2001) Hunting bin Laden (Interview). PBS Frontline. <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/binladen/interviews/bearden.html>
- Best, R.A. (1996). Covert action: An effective instrument of U.S. foreign policy? *Congressional Research Service Reports (CRS)*. The Library of Congress.

- Bowcott, O. (2010, Aralık). *UK discussed plans to help mujahideen weeks after Soviet invasion in Afghanistan*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/uk/2010/dec/30/uk-mujahideen-afghanistan-soviet-invasion>
- Braithwaite, R. (2011). *Afgantsy: The Russians in Afghanistan 1979-1989*. Oxford University Press.
- Brejnev, L.I. (1980). *Afganistan üzerine: Pravda muhabirine Brejnev'in verdiği cevaplar*. (H. Akyol, Dü.) Ser Yayınevi.
- Brown, V. ve Ressler, D. (2013). *Fountainhead of jihad: The Haqqani nexus, 1973-2012*. Hurst and Company.
- Cogan, C. G. (1993). Partners in time: The CIA and Afghanistan since 1979. *World Policy Journal*, 10(2), 73–82.
- Coll, S. (2004). *Ghost war*. Penguin Press.
- Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community. (1996). *Preparing for the 21st Century: An appraisal of U.S. intelligence*. U.S. Government Printing Office.
- Corera, G. (2012). *The art of betrayal: The secret history of MI6*. Pegasus Book.
- Cormac, R. (2018). *Disrupt and deny: Spies, special forces and the secret pursuit of British foreign policy*. Oxford University Press.
- Cormac, R. ve Aldrich, R. J. (2018). Grey is the new black: covert action and implausible deniability. *International Affairs*, 3(94), 477–494.
- Crile, G. (2003). *Charlie Wilson's war*. Grove Press.
- Daugherty, W. J. (2004). *Executive secrets: Covert action & the presidency*. The University Press of Kentucky.
- Daugherty, W. J. (2007). The role of covert action. L.K. Johnson Handbook of Intelligence Studies içinde ss.297-306. Routledge.
- DeNeufville, P. B. (2006). *Ahmed Shah Massoud and the genesis of the nationalist anti-communist movement in northeastern Afghanistan, 1969-1979*. King's College, Mediterranean Studies Programme. University of London.
- Dimitrakis, P. (2013). *The secret war in Afghanistan the Soviet Union, China and Anglo-American intelligence in the Afghan War*. I.B. Tauris.

- Felbab-Brown, V. (2012). *Aspiration and ambivalence: Strategies and realities of counterinsurgency and state building in Afghanistan*. Brookings Institution Press.
- Fitzgibbon, J. (2020). *US politics, propaganda and the Afghan Mujahedeen: Domestic politics and the Afghan War* (Cilt 6). I.B.Tauris.
- Gartenstein-Ross, D. (2010). Religious militancy in Pakistan's military and inter-services intelligence agency. D. Gartenstein-Ross, ve C. D. May, *The Afghanistan-Pakistan Theater: Militant Islam, Security and Stability* içinde. FDD Press.
- Gates, R. (1996). *From the shadow: The ultimate insider's story of five presidents and how they won the Cold War*. Simon and Schuster.
- Gibbs, David D. (2000) Afghanistan: The Soviet Invasion in Retrospect, *International Politics*, 37(2), 233-246.
- Girardert, E. (2011). *Killing the cranes: A reporter's journey through three decades of war in Afghanistan*. Chelsea Green Publishing.
- Glazer, S. G. (1971). The Brezhnev doctrine. *The International Lawyer*, 5(1), 169-79.
- Godson, R. & Shultz, R. (1985). Soviet Active Measures: Distinctions and Definitions, *Defense Analysis*, 1(2),101-110.
- Grau, L. W., & Jalali, A. A. (2001). The campaign for the caves: The battles for Zhawar in the Soviet-Afghan war. *The Journal of Slavic Military Studies*, 14(3), 69-92.
- Hegghammet, T., Kepel, G. ve Milelli, J. P. (2001). *Abdullah Azzam, Al Qaeda in its own words*. Harvard University Press.
- Hilali, A. Z. (1999). Afghanistan: The decline of Soviet military strategy and political status. *The Journal of Slavic Military Studies*, 12(1), 94-123.
- Hilali, A. Z. (2003). The Soviet decision-making for intervention in Afghanistan and its Motives. *The Journal of Slavic Military Studies*, 16(2), 113-144.
- Johnson, L. K. (1989). Covert action and accountability: Decision-making for America's secret foreign policy. *International Studies Quarterly*, 33(1), 81-109.
- Johnson, M. (2006). The growing relevance of special operations forces in U.S. military strategy. *Comparative Strategy*, 25(4), 273-296.

- Johnson, R. (2018). Hibrit tehdidin tarihsel evrimi. Y. Özel, ve E. İnaltekin, *Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş içinde*. Milli Savunma Üniversitesi Basımevi.
- Kallberg, J. ve Rowlen, S. (2014). African nations as proxies in covert cyber operations. *African Security Review*, 23(3), 307-311.
- Kibbe, J. D. (2007). Covert action and the Pentagon. *Intelligence and National Security*, 22(1), 57-74.
- Kissinger, H. A. (1979). *The White House years*. Little, Brown and Company.
- Kissinger, H. A. (1994). Reflection on containment. *Foreign Affairs*, 73(3), 113-130.
- Kissinger, H. (Mart 2000). *Diplomasi*. (çev. İbrahim H. Kurt) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levin, D. H. (2023). Is sunlight the best counterintelligence technique? The effectiveness of covert operation exposure in blunting the Russian intervention in the 2020 US election. *Intelligence and National Security*, 1-19.
- Liakhovsky, A. (2000). The Civil War in Afghanistan. *National Security and The Future*, 1(1), 185-212.
- Long Telegram. (1946, February 22). National Archives: Telegram, George Kennan to James Byrnes. Erişim tarihi: 13 Mayıs 2013, <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/telegram-george-kennan-james-byrnes-long-telegram?documentid=NA&pagenumber=2>
- Long, M. (2022). American covert action and diplomacy after 9/11. *Diplomacy & Statecraft*, 33:2, 379-402.
- McCrary, D. (2020). Russian electronic warfare, cyber and information operations in Ukraine. *The RUSI Journal*, 165(7), 34-44.
- Nawaz, S. (2009). *Crossed sword: Pakistan, its army and the wars within*. Oxford University Press.
- Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff. (2021, November). *DOD dictionary of military and associated terms*. The Joint Staff, Washington DC.
- O'Connell, J. (2011). *King's counsel: A memoir of war, espionage and diplomacy in the Middle East*. Norton.

- Public Law 102-88. (1991). *To authorize appropriations for fiscal year 1991 for intelligence activities of the United States Government, the Intelligence Community Staff, and the Central Intelligence Agency Retirement and Disability System, and for other purposes*. U.S. Government Publishing Office.
- Rashid, A. (2002). *Penguin Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. Yale University Press.
- Riedel, B. (2014). *What we won: America's secret war in Afghanistan (1979-89)*. The Brookings Institution Press.
- Ross, S. H. (2009). *Propaganda for war:How the United States was conditioned to fight the Great War of 1914-1918*. Progressive Press.
- Rubin, B. R. (1995). *The fragmentation of Afghanistan*. Yale University.
- Scheuer, M. (2011). *Osama Bin Laden*. Oxford University Press.
- United States Senate. (1976). *Senate Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities, 1975-76*. Church Committee Book I: Foreign and Military Intelligence. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Officer.
- Seren, M. (2021). Afganistan'da ulus-devlet inşa projesinin başarısızlığı ve Taliban'ın kazanma stratejisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(3), 1-40.
- Starr, S. F. (2004). *Xinjiang: China's Muslim bonderland*. M.E. Sharpe.
- Stempel, J. D. (2007). Covert action and diplomacy. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 1(20), 122-135.
- Thorne, C. T. ve Patterson, J. S. (1996). Psychological and political warfare: National security council directive on office of special projects (NSC 10/2). *Foreign relations of the United States, 1945-1950, emergence of the intelligence establishment* içinde ss.701-745. United States Government Printing Office.
- Tobin, C. (April 2020) The Myth of the 'Afghan Trap': Zbigniew Brzezinski and Afghanistan, 1978-1979, *Diplomatic History*, 44(2), 237-64.
- Tomsen, P. (2011). *The wars in Afghanistan: Messianic terrorism, tribal conflicts and the failures of great powers*. Public Affairs.
- United States Department of Defense. (2010, November 08 (As Amended Through 15 February 2016)). DOD Joint Publication 1-02. December 2022 tarihinde Federation of American Scientists Intelligence Resource Program: https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf adresinden alındı

- Uram, D. A. (2005). *Covert action: A useful tool for United States foreign policy? School of Public Administration*. Canada: (Master's thesis) University of Victoria.
- Vielhaber, D. ve Bleek, P. C. (2012). Shadow wars: Covert operations against Iran's nuclear program. *The Nonproliferation Review*, 19(3), 481-491.
- Watson, B. W., Watson, S. M. ve Hoppole, G. W. (1990). *United States intelligence: An encyclopedia*. Garland Publishing.
- Yousaf, M. ve Adkin, M. (1992). *The bear trap: Afghanistan's untold story*. Lee Cooper.
- Zikria, B.A. (2020). *Wars Without End: a New Mechanism for World Peace: Role of Covid-19 in 2020s*. (Kindle Edition) Xlibris.